

Mokslo Lietuva

KONFERENCIJA „SCIENTIA ET HISTORIA 2014“ ■ 2, 3 p.

PROF. MARIJONAI BARKAUSKAITEI – MEILĖS LUKŠIENĖS PREMIJA ■ 3 p.

TARNAVĖS MOKSLUI
IR TĖVYNEI ■ 4, 5 p.

■ p. 9 Netekome pasaulio žmogaus – Martyno Yčo

■ p. 11 Byloja Platelių žemė

Nr. 9 (519)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

ŠLOVINĖS LAISVĖ IR SAVO JAUNYSTĖS MIESTĄ VILNIŲ (2)

Bernardas ALEKNAVIČIUS

„Aš sodinau... bet Dievas davė augimą.“
Tai žodžiai, nurašyti nuo vieno antkapinio paminklo Prienų kapinėse, o kapo plokštėje įrašas: „Kanauninkas Feliksas Martišius. 1879.II.2–1955.XII.30 Prienų „Žiburio“ gimnazijos direktorius“. Kas šis kunigas? Kodėl taip rūpestingai prižiūrimas jo kapas?

„AŠ SODINAU...“

Grįžkime į praeitį. Mintimis persikelkime į Zanavykus. Čia, Banaičių kaime, Kidulių valsčiuje, 1879 m. vasario 2 d. gimė pedagogas ir švietėjas kunigas Feliksas (Peliksas) Martišius. Jo motina buvo kilusi iš Rūgių kaimo, Sintautų valsčiaus, garsios Rūgių giminės, kurios protėviai kažkada buvo atsikėlę iš Kristijono Donelaičio žemės – Mažosios Lietuvos. Nuo jaunystės dienų Feliksą globojo ir į mokslus leido jo dėdė Švėkšnos gydytojas dr. Juozapas Rugys (1858–1919). Baigęs Palangos progimnaziją, Feliksas įstojo į Mintaujos gimnaziją, bet jos nebaigė, nes už atsakymą melstis rusiškai iš jos buvo pašalintas. Dr. J. Rugio remiamas, 1898 m. Feliksas įstojo į Seinų kunigų seminariją, kurią baigęs, 1903 m. liepos 12 d. buvo išventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Sudargą. Čia F. Martišiui teko ne tik pažinti, bet ir laidoti Lietuvos knygnešių tėvą kun. Martyną Sederevičių (1829–1907). 1909 m. perkeliamas į Višakio Rūdės parapiją, čia kun. F. Martišius 1910–1913 m. vadovavo „Žiburio“ draugijos bibliotekai, platino spaudą, o kalėdodamas tikrino paraprijiečių žinias, ar šie moka skaityti ir rašyti. Be „Žiburio“ draugijos skyriaus, įsteigė Blaivybės draugijos skyrių, įkūrė senelių prieglaudą ir pastatė paraprijos salę. 1915 m. kun. F. Martišius Višakio Rūdės parapijoje jau buvo suorganizavęs net penkiolika pradinių mokyklų ir tuo beveik visiškai išsprendė visuotinio mokymo uždavinį. Tik gaila, jog vokiečiai tą darbą trukdė ir reikalavo, kad šių mokyklų mokytojai būtų baigę vokiečių organizuotus kursus.

Nors kun. F. Martišiui Višakio Rūdoje darbo ir netrūko, bet jo švietėjiškiems sumanymams įgyvendinti ši vietovė buvo pernelyg kukli. Tai pastebėjo ir Seinų vyskupijos vadovai. Tad 1918 m. kun. F. Martišius perkeliamas į Prienus. Čia jis įsteigė „Žiburio“ progimnaziją, buvo jos direktorius.

Rinkdamas medžiagą apie šviesios atminties savo kraštiečių, Prienų „Žiburio“ gimnazijos direktorių kanauninką F. Martišių, sulaukiau ir buvusių jo mokinių atsiminimų. Prienų „Žiburio“ gimnazijos 1933–1938 m. gimnazistas Juozas Randis, gyvenantis Panevėžyje, 1996 m. spalio 24 d. laiške rašė: „Prienų „Žiburio“ gimnaziją įkūrė legendinis kunigas Feliksas Martišius – ilgametis gimnazijos direktorius. Gimnazijos pedagogai pasakojo, kad kun. Feliksas Martišius po Pirmojo pasaulinio karo, būdamas didelis Tėvynės mylėtojas, jautė potraukį auklėti Lietuvos jaunimą mokslo, kūrybos, tikėjimo, patriotizmo ir atkaklumo dvasia.“

Minint Taraso Ševčenkos 200-ąsias gimimo metines Ukrainos ambasadorius Lietuvoje Valerijus Žovtenka, poetas ir rašytojas Tomas Venclova, Vilniaus memorialinių muziejų direktijos direktorė Birutė Vagrienė ir Vilniaus ukrainiečių bendrijos nariai Venclovų bute-muziejuje

Pradžia Nr. 6

Sukanka 200 metų, kai gimė vienas iš modernios ukrainiečių tautos idėjinių vedlių, laisvės šauklys Tarasas Ševčenka (1814–1861). Poetas ir dailininkas, kurio talento būtų užtekę keliems literatūros ir meno milžinams. 2014-uosius UNESCO paskelbė Taraso Ševčenkos metais, vargu ar kas tikėjosi, kad šie metai taps ir brutalaus agresijos prieš Ukrainos valstybę metais, pareikalauš tiek daug aukų. Ir toliau reikalauja iš ukrainiečių begalinio tikėjimo savo tautos siekių teisingumu, ryžto ir pasiaukojimo kovoje dėl laisvės. Taraso Ševčenkos išgyventos, puoselėtos ir keltos idėjos neįveikiamos, nes nėra jėgos, galinčios parklupdyti pakilusią tautą, jaučiančią atsakomybę už savo ateitį, suvokusią savo vietą istorijoje. Tarasas buvo ir lieka ukrainiečių tautos vedliu, jo kūryba šiandien beldžiasi ir į pasaulio tautų sąžinę.

Čia aidėjo Taraso žingsniai

Vilniaus laikotarpis (1829 m. rudenį–1831 m. gegužė, anot A. Nepokupno) Taraso Ševčenkos biografijoje užima gal net išskirtinę vietą. Šių eilučių autorius tai ne sykį girdėjo iš kalbininko ir rašytojo profesoriaus Anatolijaus Nepokupno lūpų, o Venclovų muziejuje minint didžiojo ukrainiečio 200-ąsias gimimo metines, tai pabrėžė ir Ukrainos ambasadorius Valerijus Žovtenka.

Suprantama, kad į istorijos analus negalėjo patekti paauaglio kazokėlio Taraso kūrybinės asmenybės tapsmas, todėl labai svarbu tegu ir netiesioginiai duomenys: gyventoji aplinka, jo ponai Engelhartai, kurių valioje buvo Tarasas, jų namus lankę asmenys, priklausę to meto Vilniaus elitui, ir mieste buvajantys svečiai, dažniausiai meninės garsenybės – muzikai, dainininkai, dailininkai. Būtent šia logika vadovavosi A. Nepokupnas, kuriam žmogų supanti aplinka atrodo

labai iškalbinga, todėl jis taip brangino kiekvieną kad ir menkiausią faktą, susijusį su Engelhartų namais Vilniuje.

Prisiminkime tuos gyvenamuosius namus, įdomius ne vien mūro sienomis ir architektūra Vilniaus senamiestyje. Juose gyveno Pavlo Engelharto šeima, o kartu ir savo ponui patarnaujantis kazokėlis Tarasas. Pirmiausia tai Pilies g. 10, kur dabar įsikūręs restoranas, o ant namo sienos galima pamatyti tą faktą įprasminančią atminimo lentą. Joje užrašas lietuvių ir ukrainiečių kalbomis: „Šiame name (1829–1830) gyveno ukrainiečių dailininkas ir poetas Tarasas Ševčenka.“ Užrašą kiek papildysime: būsimasis poetas ir dailininkas čia gyveno nuo 1829 m. rugsėjo 9 d. iki 1830 m. kovo 19 dienos. Atminimo lenta atidengta 2004 m. kovo mėn., kad ji atsirastų daug pastangų idėjo ir A. Nepokupnas.

■ Nukelta į 6 p.

■ Nukelta į 8 p.

MOKSLO ISTORIJA

XXI Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų konferencija

SCIENTIA ET HISTORIA – 2014

Juozas Algimantas KRIKŠTOPAITIS, Alvydas NOREIKA

Š. m. kovo 27–28 d. Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija, talkinant Kultūros tyrimų institutui ir LMA Mokslininkų rūmams, pradėjo trečiąjį kasmetinio forumo dešimtmetį, pakviesdama mokslinę bendruomenę ir visus besidominančius mokslo dalykais į konferenciją, kurios programą sudarė dvi sekcijos. Mokslo filosofijai ir sociologijai buvo skirta 13 pranešimų, o mokslo istorijai – 24, tarp jų 5 pateikti standine forma.

Priminsime, šių kasmetinių konferencijų pagrindiniai tikslai: a) svarstyti atliekamų tyrimų rezultatus; b) ruošti tarptautiniams forumams; c) skatinti jaunuosius tyrėjus diskutuoti, dalintis metodais ir metodologijomis; d) atkreipti dėmesį į tarpdisciplininių temų reikšmę, ieškant naujų idėjų bei inovatyvių tyrimų krypčių. Trumpai pristatysime abiejų sekcijų temas.

Filosofiniai ir sociologiniai tyrinėjimai

Dr. Jonas Čiurlionis, aptardamas antikinės metafizikos geometriją, nurodė argumentus, kuriais remiantis galima teigti, kad Pitagoro teoremoje glūdi universalus graikų metafizikos

principas. Esą senovės graikai pasaulį suvokė ne aritmetiškai, bet geometriškai. Toliau plėtodamas savo tyrimų kryptį dr. doc. Vytis Valatka gilinosi į scholastinį mokslą. Konferencijos dalyviams išsamiai pristyta Antrosios scholastikos metu plėtotą įrodymo koncepcija. Įrodymą scholastai laikė vieninteliu iš visų silogizmo rūšių, kuris protui suteikia tikrą pažinimą, ir jam teikė pirmenybę prieš aposteriorinį (empirinį) pažinimą. Vygandas Aleksandravičius savo tyrimų apžvalgą pašventė prof. Rolando Pavilionio filosofiniams darbams. Jis siekė rekonstruoti pamatines lietuvių kalbos filosofo „konceptualinės sistemos“ prielaidas ir jos santykį su Analitinės filosofijos tradicija. Viena iš tokių prielaidų – tai *mentalistic prasmės samprata*, pagal kurią prasmė egzistuoja prote dar iki kalbos. Tokia prasmės samprata, anot pranešėjo, sunkiai dera su Analitine filosofija. Dr. Tomas Kavaliauskas, pasitelkęs įvairias hermeneutikos teorijas, analizavo istorinę, politinę ir socialinę Latvijos bei Ukrainos patirtį. T. Kavaliausko pranešimui savo tematika artimas dr. Rūtos Bagdanavičiūtės pranešimas. Prelegentės siekis – pademonstruoti vokiečių filosofo H. G. Gadamerio hermeneutikos, esančios „anapus objektyvizmo ir reliatyvizmo“, galimybes pasiūlyti veiksmingą sprendimą rytų

ir vakarų europiečių ginčą dėl XX a. totalitarinių režimų nusikaltimų žmogiškumui. Dr. Liutauras Kraniuskas svarstė, „Kurias disciplinas gerbia Lietuvos visuomenė?“ Remdamasis viešojoje erdvėje skambančiais pasisakymais jis sudarė preliminarų socialinių ir humanitarinių mokslų reitingą. Sąrašo viršuje esą atsiduria lingvistika ir teisė, o apačioje – sociologija. Pranešėjas pasidalijo ir įžvalgomis, kodėl vienos disciplinos vertinamos geriau nei kitos. Dr. Aldis Gedutis į šią Kraniusko temą pažvelgė kitu kampu: socialinių ir humanitarinių mokslų vertinimą jis atliko pagal „epistemologinius stilius“ ir jų apraiškas.

Doc. dr. Naglis Kardelis siekė išryškinti Amerikos lietuvių antropologės Marijos Gimbutienės tyrimų filosofškumą. Pranešime iškelta mintis, kad M. Gimbutienės apibendrinimuose pastebimi filosofinio mąstymo bruožai iki šiol veik neaptinkami tarp archeologų. Dr. Alvydas Noreika pranešime išdėstė Amerikos lietuvių sociologo Vytauto Kavolio kūrybinio palikimo interpretacijos, kurią įvardijo *subjektyvistine*, kritiką. V. Kavolio sociologijoje vietoj anarchiško interpretacijų pluralizmo pripažinimo randamas įsipareigojimas siekti teisingo teksto supratimo. Tokį įsipareigojimą liudyty objektyvistinė teksto, prasmės ir jos rekonstrukcijos samprata. Dr. Andrius Konickis plėtojo poezijos ir filosofijos giminingumo temą, prisimindamas Heideggerio, Maceinos ir kitų filosofų pasisakymus apie šių kultūros raiškos formų sąlytį. Prof. habil. dr. Juozas Algimantas Krikštopaitis supažindino su teiginiais, plaukiančiais iš atliekamo tyrimo, skirto nagrinėti pašaukimą kaip pasišventimą siekti vertingo tikslo ir jo sąsajas su profesine veikla. Vilius Dranseika ir Renatas Berčiūnas aptarė asmens tapatybę nusakančius veiksnius; autoriai, remdamiesi tyrimų duomenimis, pasiūlė teiginį: tikriniai vardai nėra patikimas kasdienių asmens tapatybės sprendinių indikatorius.

Istoriniai tyrinėjimai

Po konferencijos vadovo įžanginio žodžio, programą pradėjo svečias dr. Arnaud Parent (Paryžius); jo pranešimo tema skirta prancūzų chirurgų indėliui, vystant akušerijos mokslą Lietuvoje ir Lenkijoje. Habil. dr. Henrika Ilgiewicz aptarė Vilniaus mokslo draugijų veiklą antroje XX a. pusėje. Tematine kryptimi žengė Eglė Kundrotienė su pranešimu „Lietuvių mokslo draugijos moterų išsilavinimas: nuo savamokslų iki mokslo daktarų“, taip pat Greta Derpatė – „Lietuviai Krokuvėje XX a. pradžioje“.

Doc. dr. Romualdas Juzefovičius, nagrinėdamas lietuvių studentų akademinį gyvenimą Vilniuje (1925–1939), nustatė jų veiklos konsoliduojančią ypatybę, kuri tapo visų lietuvių vienijimosi veiksmu. Pirmą kartą pasirodė šios konferencijos panoramoje du jauni tyrėjai dr. Valdas Selenis ir Gintautas Ereminas atskleidė savo potencialias galimybes: pirmasis nagrinėdamas *reputacino* elito sampratą, o antrasis – „Ryto“ draugijos gimnazijos mokymo priemonės ir būdus. Dr. Giedrė Miknienė apžvelgė sėkmingai kuriamos duomenų bazės „Lituanistika“ sankaupą ir atkreipė dėmesį į jos kaip istorijos šaltinio reikšmę. Kitą artimą temą faktologijai pristatė dr. Birutė Railienė: nagrinėtos atvirosios prieigos galimybės sudarant personalines bibliografijas. Teorinis doc. dr. Anastazijos Keršytės pranešimas skirtas Lietuvos istorijos muziejiniams puslapiams – autorė aptarė nemažai specifinių dalykų, susijusių su temų, problemų ir jų topografija klausimais.

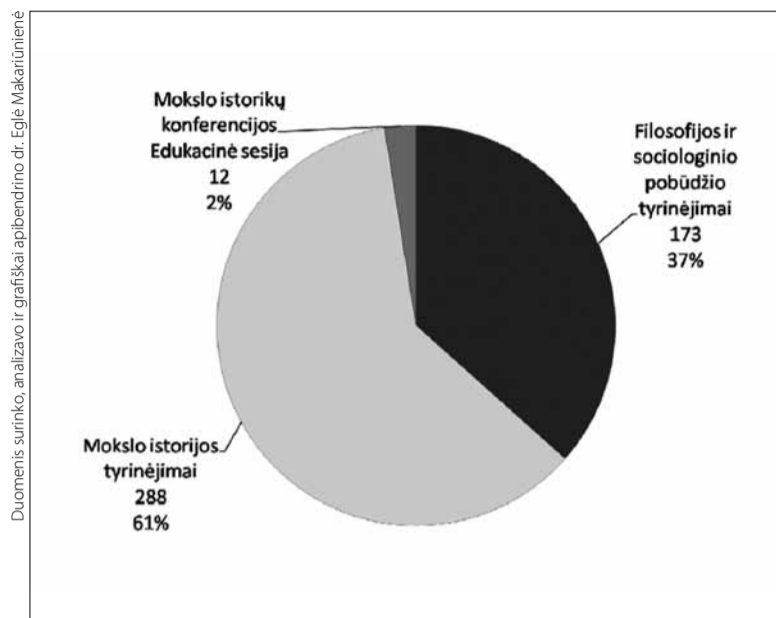
Keletas pranešimų buvo skirti personalijų istorijai. Tai doc. dr. Juozo Banionio pranešimas „Matematikos garbės daktaras Pranas Mašiotas“, Aisčio Žalnos „B. Dilevskis ir kalbos higiena Vilniuje 1929–1939“, doc. dr. Vytauto Pociaus „Antano Macijausko knygyno Rygoje veikla XX a. pradžioje“, prof. dr. Liberto Klimkos „Gothardas F. Stenderis (1717–1796) – paribio etnokultūros tyrinėtojas“ (deja, šis pranešimas liko neperskaitytas). Taip pat asmenybių atminčiai buvo skirti 4 stendiniai Irmos Kuseliauskaitės, doc. dr. Vitalijos Miežutavičiūtės, dr. Aldonos Vasiliauskienės ir dr. Eglės Makariūnienės pranešimai; juose paminėti prof. Aldonos Bartusevičienės, prof. Vinco Lapinsko, Taraso Ševčenkos, prof. Kęstučio Šliūpo, prof. Henriko Jonaičio veikla, taip pat Lietuvos fizikų draugijos 50-metis. Be to, dr. E. Makariūnienė su bendraautore dr. Rasa Kivilšiene pateikė papildytą 20-ties konferencijų *Scientia et historia* statistinę analizę.

Išskirtini du išsamūs Lietuvos MA narių pranešimai: prof. habil. dr. Algimantas Grigelis, aptardamas geologo Juozo Dalinkevičiaus nuopelnus mūsų krašto žemės gelmių tyrimams nutapė išraiškingą šio mokslininko asmenybės portretą. Prof. habil. dr. Vytautas Antanas Tamošiūnas nušvietė imunologijos pradininkų Lietuvoje veiklą ir išsamiai aptarė jų indėlio reikšmę biologijos mokslams. Su biologijos krypties tematika buvo susiję dr. Laimos Petrauskienės, dr. Algimanto Jakimavičiaus ir dr. Alinos Šveistytės, Violetos Apšegaitės pranešimai. Pirmieji du autoriai aptarė Pranciškaus Baltraus Šivickio fotoarchyvą, kuriame užfiksuota

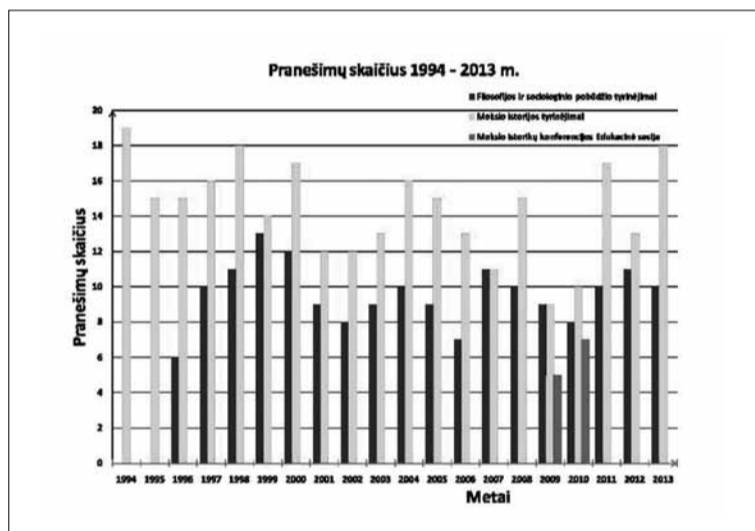
Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos konferencijos *Scientia et historia*
Statistiniai duomenys

Metai	Pranešimų skaičius		Kviestieji pranešėjai	Sukaktys ir progos
	Filosofijos ir sociolog. pobūdžio tyrinėjimai	Mokslo istorijos tyrinėjimai		
1994	-	19		
1995	-	15		T. Grothus'ui 210 metų
1996	6	15		P. Slavėno 95-metis
1997	10	16		LFS Institutui 20 m. LDM 90-metis. Premija magistrantui
1998	11	18		Premija magistrantui
1999	13	14	Prof. R. Šviedrys (New York)	Premija magistrantui
2000	12	17	Prof. R. Šviedrys	Premija magistrantui
2001	9	12	Prof. R. Šviedrys	P. Slavėno 100-metis
2002	8	12	Vlado Vitkausko ekspedicijos Čilėje dalyviai	I. Domeikos 200-metis
2003	9	13	Prof. R. Šviedrys	
2004	10	25	Prof. R. Duda (Wroclaw). Prof. R. Šviedrys	Lietuviškos spaudos atgavimo 100- mečiui. VU 425-mečiui
2005	9	15	Prof. R. Šviedrys. Akad. prof. A. Grigelis	
2006	7	13	Prof. R. Šviedrys signataras G. Ilgūnas	
2007	11	11	Prof. R. Šviedrys	LMD 100-metis
2008	10	15	Prof. R. Šviedrys	
2009	9	9	Signataras G. Ilgūnas. Akad. prof. A. Grigelis	
2010	8	10	Prof. R. Šviedrys. Akad. prof. A. Grigelis	
2011	10	17	-	
2012	11	13	-	
2013	10	18	Akad. prof. A. Grigelis	XX konferencija <i>Scientia et historia</i>
2014	13	24	-	Konf. <i>Scientia et historia</i> 20- metis
Iš viso:	186	321	-	-
Mokslo istorikų konferencijos Edukacinė sesija				
2009	5			
2010	7			
Iš viso	12	Visose sekcijose: 519	Kv. pranešimų –18	9 sukaktys

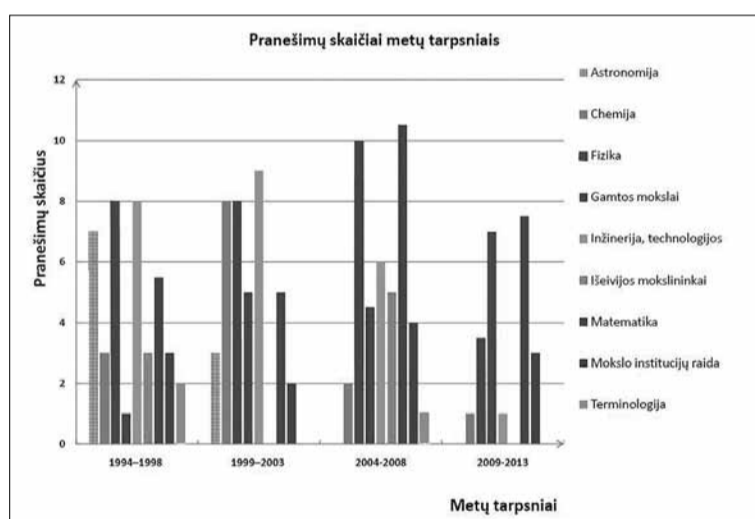
■ Atkelta iš 2 p.

Mokslas istorijos konferencijų Scientia et Historia pranešimų statistinė analizė atskirose Mokslo istorijos (MI), Mokslo filosofijos ir sociologijos (MF ir MS), Edukacinės sesijos (ES) sekcijose 1994–2013 m.

Pranešimų skaičius dinamika atskirose (MI, MF ir MS, ES) sekcijose

Mokslas istorijos (MI) sekcijos pranešimai pagal gamtos mokslų sritis

mokslininko veikla ir jo gyvenimo Filipinuose peripetijos. Antroji tyrinėtojų pora pristatė žemaičių bajoro Mykolo Girdvainio knygos *Bitės anatomija ir fiziologija* (1876, *Paryžius*) turinį ir nurodė jos vietą pasaulinio mokslo panoramoje.

Istorinių tyrinėjimų sekcijos programą užbaigė J. A. Krikštopaičio kalba, skirta XXVII Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos konferencijai, numatyta sušaukti šių metų rudenį Helsinkyje; taip pat buvo aptarti konferencijos tematikos ir organizacinių rūpesčių klausimai.

Per pertrauką konferencijos dalyviai susipažino su naujomis mokslo istorijos knygomis ir žurnalais, 2013–2014 m. gautais Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Ekspoziciją parengė bibliotekos darbuotoja Birutė Valeckienė. Dr. B. Railienė pristatė mokslo istorikams svarbų dokumentą – pasauliniame mokslo, technologijų ir medicinos istorikų suvažiavime Mančesteryje 2013 m. liepos mėn. Tarptautinės mokslo ir technikos istorijos ir filosofijos Mokslo ir technikos istorijos skyriaus valdybos narių priimtą manifestą. Pateiktas visas manifesto tekstas (vertė Ramūnas Kondratas, redagavo Aušra Šalnaitė).

Dėkojame dr. Birutei Raiлиenei ir dr. Romualdui Juzefovičiui už vertingas pastabas ir papildomas mintis.

MEILĖS LUKŠIENĖS premijos laureato diplomas – prof. Marijonai Barkauskaitei

Balandžio 29 d. švietimo ir mokslo ministras Dainius Pavalkis Lietuvos mokslų akademijoje įteikė Meilės Lukšienės premijos laureato diplomą. Šiame laureate tapo Lietuvos edukologijos universiteto Edukologijos katedros prof. habil. dr. Marijona Barkauskaitė.

Įteikdamas diplomą, D. Pavalkis pažymėjo, kad M. Barkauskaitės viso gyvenimo mokslinė ir praktinė veikla, skirta edukologijai, daug prisidėjo prie pedagogikos tradicijų tęstinumo ir modernizavimo.

Premijos tikslas – įvertinti Meilės Lukšienės mokslinio palikimo, mokslininkės iškeltų esminių Lietuvos kultūros ir švietimo orientacijos temų – nacionalumo ir universalumo santykio, kultūrinės savimonės ugdymo, kultūrinės tradicijos tęstinumo ir modernizavimo, humaniško, demokratiškumo praktinio įsitvirtinimo valstybės, tautos gyvenimo realybėje, kultūroje tyrimų laimėjimus, pažymėti ryškiausius edukologijos, kultūrologijos ir lituanistikos mokslo darbus.

Prof. M. Barkauskaitė – tarptautiniu mastu žinoma mokslininkė. Įspūdingas profesorės dėmesys pedagogiškai ir psichologiškai itin sudėtingam paauglystės amžiaus tarpiniui, jos pateikiamos įžvalgos ir išvados yra universaliai ir gali padėti sprendžiant šiuolaikines mokymo turinio ir metodikos problemas. Pastarųjų metų straipsniuose

M. Barkauskaitė subtiliai tyrinėjo Meilės Lukšienės humanistinės laikysenos kilmę, prielaidas, atskleidė jos „tvarytųjų vertybių“ ištakas. Mokslininkė taip pat prisidėjo prie savo buvusios bendražygės Meilės Lukšienės įamžinimo: sudarė jos darbų bibliografiją, Lietuvos edukologijos universitete įsteigė jos vardo auditoriją, perkėlė biblioteką.

M. Barkauskaitė, eidama administracines pareigas, dirbdama Vilniaus miesto Švietimo skyriaus vedėja, praktiškai realizavo kai kurias Tautinės mokyklos idėjas – inicijavo kelių pradinėjų ir jaunimo mokyklų steigimą. M. Barkauskaitės pastarojo laiko veikla ir publikacijos skatina mokslininkus, mokytojus, studentiją analizuoti, įgyvendinti, plėtoti Meilės Lukšienės švietimo kaitai skirtus darbus, laikytis jos diegtų humaniško ir demokratiškumo principų.

2014 m. Meilės Lukšienės premijos konkursą Švietimo ir mokslo ministerijos pavedimu organizavo Lietuvos mokslų akademija. Premijos skyrimo komisijai vadovavo Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys prof. Bonifacas Stundžia.

Švietimo ir mokslo ministerijos
Komunikacijos skyriaus informacija

MANČESTERIO MANIFESTAS

Tarptautinės mokslo istorijos ir filosofijos bei technologijų sąjunga 2013 m. liepos mėn. Mančesteryje priėmė manifestą – kreipimąsi į pasaulio mokslo visuomenę. Sąjungos Mokslo istorijos ir technologijų skyriaus valdyba suformulavo manifesto teiginius:

1. Visame pasaulyje mokslas, technologijos ir medicina daug tūks-tantmečių buvo integrali visuomeninės ir kultūrinės žmonių veiklos dalis.
2. Mokslinis, technologinis ir medicininis raštingumas yra svarbi visuomenės gerovės dalis.
3. Mokslininkai skatinami sąžiningai atlikti gamtamokslinius tyrimus, apie juos spausdinti publikacijose įvairiomis kalbomis ir išsamiai informuoti visuomenę.
4. Mokslo, technologijų ir medicinos istorijos tyrėjai turėtų aiškiai ir motyvuotai skelbti apie mokslinės tiriamosios žmonijos veiklos pažangą, iššūkius ir perspektyvas, ugdydami visuomenės supratimą, kad tinkama ir priimtina mokslo, technologijų, medicinos plėtra yra visuomenės gėris.
5. Mokslo, technologijų ir medicinos istorijos tyrėjai galėtų skatinti skirtingų kultūrų žmonių bendradarbiavimą, nagrinėdami įvairias jų pasaulėžiūras, tautinį paveldą, ir mąstymo būdus.
6. Mokslo, technologijų ir medicinos istorijos samprata papildo ir sustiprina pasaulio istorijos bei minėtų mokslo sričių dėstymą, tyrimo metodų taikymą.
7. Mokslo, technologijų ir medicinos artefaktai sudaro svarbią žmonijos materialinio paveldo dalį, kuri mokslininkai, suprantantys jų kultūrinę reikšmę, turėtų saugoti, analizuoti ir plėtoti.

...

24-ojo Tarptautinio mokslo, technologijų ir medicinos istorijos suvažiavimo, vykusio Mančesteryje, Jungtinėje Karalystėje, 2013-ųjų metų liepos mėnesį, nariai siekia geresnės mokslo, technologijų ir medicinos istorijos būklės visuomeniniame gyvenime ir nori pritaikyti sukauptas mokslo žinias, todėl teigia:

1. Mokslo, technologijų ir medicinos istorijos tyrimai turi būti nuolat ir nenutrūkstamai finansuojami valstybių ir privačių institucijų, kad būtų užtikrinta ateinančių kartų galimybė susipažinti su mokslo, technologijų ir medicinos istorijos paveldu, dėstomu kvalifikuotai parengtų istorikų.
2. Mokslo, technologijų ir medicinos istoriją verta integruoti į mokyklų, kolegijų ir universitetų mokymo programas, remiantis vietine ir nacionaline bendruomenių patirtimi.

SUKAKTIS

Tarnavęs mokslui ir tėvynei (3)

Vilmantas KRIKŠTAPONIS

Pabaiga, pradžia Nr. 7, 8.

1941-ųjų birželis skaudžiai palietė didelę dalį lietuvių šviesuomenės. Neaplenkė ir Tonkūnų šeimos: birželio 15-osios naktį Tonkūnai išstremti į mirtimi alsuojantį Sibirą. Naujosios Vilnios geležinkelio stotyje atskirtas nuo šeimos J. Tonkūnas 13 metų sunkiomis sąlygomis kalėjo Sovietų Rusijos kalėjimuose ir lageriuose.

Per visą Sovietų imperijos egzistavimo laikotarpį bolševikinė tikrovė statyta ant melo pamatų. Propagandos tikslais sovietai nesidrovėję pasinaudoti bet kuo. Ne kartą melagingai buvo pasinaudota ir lageriuose kalinamais asmenimis, kai jie nenuutuokė, kas buvo sakoma jų vardu. Taip atsitiko ir 1942 m. žiemą, kai ideologiniais sumetimais, nacių okupuotoje Lietuvoje paskelbta žinia, neva J. Tonkūnas ir kiti žinomi nepriklausomybės laikų veikėjai pasirašę atsisaukimą už ateities Lietuvą Sovietų Sąjungos sudėtyje. Tiesa, apie tai paaiškėjo tik po daugelio metų iš buvusio Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro J. Urbšio apie J. Tonkūną rašytų atsiminimų: „...Beje, profesorius kartą papasakojo tokį atsitikimą. Atvažiavo į lagerį gal 1942 metų pradžioje buvęs Lietuvos TSR valstybės saugumo liaudies komisaras generolas majoras A. Gudaitis-Guzevičius. Nuvedė jį pas profesorių. Guzevičius turėjo paruošęs protarybinį atsisaukimą į lietuvių tautą, kuris turėjo būti transliuojamas iš Maskvos per radiją į Lietuvą. Jis ragino profesorių tą atsisaukimą pasirašyti. Profesorius atsisakė. Komisaras įtūžęs užriko: „Na, tai tu čia ir supūsi!“

Kalėjime ir lageryje gyvenimas J. Tonkūnui, kaip ir kitiems kalėjusiesiems buvo sunkus. Čia teko dirbti pabėgių kroviko ir kitus darbus kartu su kriminaliniais nusikaltėliais, kurie gerbdami profesorių pakludavo jo pedagoginei ir intelektualiai valiai. „Taip, dideliu žmogumi būti ministro kėdėje – tai natūralu, bet juo išlikti katorgoje, tarp vagių, plėšikų ir žudikų – tai jau didinga...“ – apie J. Tonkūną lageryje rašė A. Kryžanauškas. Kai nedaugelis dėl tokių lagerinio gyvenimo sąlygų teislikdavo, profesoriumi be kalėjimo ir lageryje gauto maisto padėjo maistingų medžiagų turinčios žolės, jų šaknys ir kuklūs iš tremties vietos žmonos siūsti siuntiniai.

Alinantis gyvenimas nelaisvės namuose J. Tonkūnui tęsėsi iki J. Stalino mirties. Buvo pradėtos peržiūrėti nuteistųjų bylos. Taip pradėjo atsiverti laisvės vartai daugeliui politinių kalinių, nuteistųjų be kaltės. 1954 m. birželio 2 d. Aukščiausiojo teismo karo kolegija, peržiūrėjusi J. Tonkūno baudžiamąją bylą, nusprendė jį išleisti į

laisvę be teisės grįžti į Lietuvą. Tad nedelsdamas užsiregistravo Barnaulė „specperesielenco“ teisėmis ir išskankintas, nusilpęs, bet laimingas, profesorius išvyko pas šeimą tremtinį Troicką Altajaus krašte.

Būdamas iniciatyvus žmogus ir nebijodamas atsakomybės, žmonos globojamas, išslaugytas ir atgavęs jėgas, J. Tonkūnas mėgino ieškoti darbo. Jis 1955 m. kovo 3 d. laišku kreipėsi į anuometį LTSR Ministrų Tarybos pirmininką J. Paleckį prašydamas, kad jam ir žmonai būtų leista gyventi ir dirbti Lietuvoje. Ši malonė Tonkūnų šeimai suteikta – tais pačiais metais jie po daugiau kaip 14 metų katorgos ir tremties grįžo į tėvynę ir apsigyveno Kaune.

Iš pradžių Tonkūnams buvo sunku surasti pastovų darbą. Tačiau iš pagarbos profesoriumi, J. Tonkūną į Lietuvos žemės ūkio institutą Dotnuvon 1955 m. spalio mėn. pakvietė jo buvęs mokiniai J. Bulavas ir P. Vasinauskas. Čia iš pradžių J. Tonkūnas priimtas dirbti moksliniu bendradarbiu, o vėliau ir Agrotechnikos skyriaus vedėju. Darbas buvo surastas ir J. Tonkūnienei.

1956 m. Dotnuvoje įsteigtas Lietuvos žemdirbystės mokslinis tyrimo institutas. Prie jo veikė ir Lietuvos valstybinė selekcijos stotis. Netrukus instituto direktoriaus P. Vasinausko pakviestas, J. Tonkūnas ėmė vadovauti įkurtam Pievų ir ganyklų skyriui. Nelengva buvo naujomis sąlygomis pradėti prieš keliolika metų apleistą darbą. Tai savo atsiminimuose apie J. Tonkūną pažymi ir prof. L. Kadžiulis: „J. Tonkūnas guodėsi, kad esąs visiškai atsilikęs, nežinąs, kas nuveikta tais klausimais Lietuvoje, kitose respublikose ir šalyse. Pasiūliau jam perskaityti ką tik išėjusį E. Klapp veikalą „Wiesen und Weiden“. „Prarijo“ per kelias dienas, pervertė ataskaitas, perėjo per Valinavą, nuvažiavo į Radviliškį, ir akys atsivėrė. Net mėnesio neprireikė, kad vėl įsitrauktų į darbą.“ Taip po truputį atgaudamas pasitikėjimą savimi profesorius pasijuto esąs reikalingas ir kibo į seniai apleistą mokslinį darbą. Tais pačiais metais tarsi pažymėdamas savo darbą kartu su J. Bulavu sudarė ir išleido brošiūrą „Kultūrinės ganyklos“ ir kibo į tiriamąjį mokslinį darbą. Tarsi prisimindamas senus laikus, J. Tonkūnas vėl vienu metu įvairiose Respublikos vietovėse ėmė vykdyti

daugybę bandymų, įtraukdamas į tą darbą ir būrį jaunų žemės ūkio specialistų ir gamybininkų. Šie darbai leido nustatyti optimalias trąšų normas, skiriamas įveisiant žolynus. Profesoriaus pastangų dėka mūsų krašte buvo atgaivintas ir baltųjų dobilų prestižas... Jis daug nuveikė ir populiarindamas daugiamečių žolių sėklininkystę. Ne kas kitas, bet J. Tonkūnas iškėlė mintį, jog daugiamečių žolių sėklų augimvietės privalo būti tiek durpnyuose, tiek ir mineraliniuose dirvožemiuose,

Žolės daigelis iš žemės prasikala ir stiebiasi į saulę, suaugęs ir subrandinęs savo vaisius, jis linksta prie žemės. Toks palyginimas tinka ir žmogui. Tai įvyko ir J. Tonkūno gyvenime, kai 1960 m. jis dirbęs 20 metų Žemės ūkio akademijoje, svarių indėlių prisidėjęs prie jos steigimo, jai vadovavęs, savo sąžiningu pedagoginiu darbu išugdęs tinkamą pamainą, baigė aktyvų darbą. Tačiau profesorius iš šios mokslo šventovės nepasitraukė, nes jam buvo suteiktos Mokslo propagandos ir pa-

nei pievų, nei ganyklų beveik nebuvo. Taip pat ir pašarų bazės. Likęs vienas su profesoriumi, išdrįsau į jį kreiptis patarimo. Pasakiau, jog ūkyje projektuojami penki skyriai, kiekviename pagal vietines gamtines-ūkinės sąlygas bus įvedamos sėjomainos. Profesorius susidomėjo mano planais. Jis pasiūlė kiekviename skyriuje (o jų plotai siekė apie 1000 ha) įsirengti kultūrinės ganyklas ir pievas. Kaip tik tuo metu buvo paskelbtas karas žalienoms! Profesoriaus Juozo Tonkūno pasiūlymą mėginau įgyvendinti praktiškai, tačiau patyriau didelį rajono valdžios pasipriešinimą...“ To galėjo pakakti, kad sovietų valdžios būtų suabejota J. Tonkūno sugebėjimais vadovauti nepaklusnių „visąžinančiai“ ir „visagalinčiai“ sovietų valdžiai „žolininkų“ kolektyvui. Tai suprasdamas, 1962 m. kovo 1 d. profesorius pasiprašė dėl sveikatos atleisti jį iš užimamų Mokslo propagandos ir pažangos patyrimo diegimo valdybos žemdirbystės skyriaus vyriausiojo specialisto pareigų, sau pasilikdamas vyresniojo mokslinio bendradarbio pareigas. Ankstesnes pareigas be sielos graužaties jis perdavė patikimam bendraminčiui L. Kadžiuliui.

Kol leido jėgos, vėlesniais ir paskutiniaisiais savo gyvenimo metais J. Tonkūnas stengdavosi savo patirtimi pasitarnauti jaunajai kartai. Profesorius dažnai būdavo kviečiamas apžiūrėti jaunesniųjų kolegų atliekamų bandymų. Jis nuolatos kviestas į Žemės ūkio akademijos Mokslinės tarybos posėdžius. 1968 m. žiemą paskutinį kartą skaitė pranešimą Žemdirbystės instituto ataskaitinėje konferencijoje. Dirbo tiek, kiek leido jėgos. Dirbo, kol atgulė dviem savaitėms į ligos patalą ir daugiau nebeapakilo. Mirė 1968 m. gegužės 6 d. J. Tonkūnas Vilniuje. Palaidotas Dotnuvos Gėlainių kapinėse.

Kas buvo prof. J. Tonkūnas? Tai bene taikliausiai yra apibūdinęs jo mokinys, o vėliau ir kolega prof. P. Vasinauskas: „Plieninio charakterio, granito žmogus, ažuolas. Sulaukti tokios visuotinės pagarbos, išlikti tokiam švaram, palikti svarius darbus ir sukurtą mokyklą labai retai pasiseka net tam, kuris nuo aukštosios mokyklos baigimo iki gilios senatvės dirbo toje pačioje vietoje. O buvo vėtomas ir mėtomas... Mūsų mažame kraštelyje retas yra pasiekęs tokių aukštumų (profesorius, rektorius, ministras), po to daug metų kalėjęs ir grįžęs vėl pasiekęs didelių laimėjimų – vėl profesorius, dargi Mokslų akademijos narys-korespondentas, brandžių darbų autorius... Prof. J. Tonkūnas – agronomas-matematikas, vienintelis lauko bandymų metodikos žinovas, agronomas botanikas, pavyzdingas dėstytojas, retų gabumų administratorius, puikus psichologas... Stiprus jo protas, didelis reiklumas sau ir kitiems, greita orientacija, užsispyrimas, šaltumas, nuostabus pastabumas, intuityviai, pagaliau jautrumas ir sąžiningumas – turbūt bus vyraujantys jo bruožai...“

Visą savo gyvenimą pašventęs mokslui ir tėvynei, kūręs, mokęs jaunąją kartą darbštumo, gėrio, pakantum prof. J. Tonkūnas mokė mylėti ir gerbti mokslą, darbą ir žemdirbį. Tad tarp pastarųjų ir paliko šviesų prisiminimą.

Juozo Tonkūno 110-osioms gimimo metinėms paminėti 2004 m. gegužės 20 d. Dotnuvoje surengta konferencija „Žolininkystės moksliniai tyrimai ir plėtra: būklė ir sprendžiamosios problemos“

nes kultūrinės pievos ir ganyklos yra rengiamos ir vienuose, ir kituose dirvožemiuose. Savo svariais argumentais profesorius neretai sugebėdavo įtikinti netgi užkietėjusius pesimistus. Ir taip dienas leisdamas bandymų laukuose, o vakarais pėsčias ar dviračiu grįžęs iš jų, persirengęs ir pavakarieniavęs, sėsdavo prie rankraščių. 1958 m. dienos šviesą išvydo kolektyvinė J. Tonkūno, L. Kadžiulio, J. Pivoriūno ir M. Strukčinskio solidi knyga „Pašarinės žolės, pievos ir ganyklos“.

Grįžęs iš Sibiro J. Tonkūnas gana nepatinkamai žiūrėjo į jaunesnius, socialistinio auklėjimo žmones, bet greitai su jais susigyveno. O ir pastarieji gerbė profesorių už pastangas ir mokslinius darbus. J. Tonkūnas jau 1956 m. pakviestas dirbti Kaune veikusioje Lietuvos žemės ūkio akademijoje. O tų pačių metų gruodžio 13–15 d. Lietuvos TSR Mokslų akademijos sesijoje J. Tonkūnas kartu su profesoriais J. Bulavu, J. Dagiū, A. Minkevičiumi ir P. Vasinausku buvo išrinktas Mokslų akademijos nariu-korespondentu. Nors mokiniai ir visa Lietuva J. Tonkūną ir vadino tik profesoriumi, tačiau oficialioji sovietų valdžia taip vadinti J. Tonkūną vis vengė, kol 1958 m. lapkričio 29 d. Aukščiausioji atestacinė komisija savo sprendimu patvirtino J. Tonkūnui mokslinį profesoriaus vardą.

Sovietų Sąjungos Aukščiausios Tarybos Prezidiumo 1958 m. sausio 3 d. sprendimu prof. J. Tonkūnui, kalintam už nežinia kokias klaidas, praradus brandžiausius, kūrybingiausius gyvenimo metus, sveikatą, o taip pat sutryptą orumą ir garbę, teistumas panaikintas. Tačiau rehabilitacija artimųjų pastangomis tebuvo gauta tik 1990 m., kai Lietuva atkūrė nepriklausomybę.

Tiksliname

2014 m. Nr. 7 (517) straipsnyje „Gyvenimo virsmai ir kelio vingiai atvedę pas Donelaitį“ ištaisoje įsivėlusį netikslumą. 1 p., antrame stulpelyje, antros pastraipos pabaigoje minimo Mažosios Lietuvos ribų žemėlapiu sudarytojas yra Algirdas Matulevičius (braižė Ramūnas Blažys). Pridurtime, kad Petras Gaučas ir A. Matulevičius sudarė kitą žemėlapi – „Kalbų paplitimas Mažojoje Lietuvoje XVII a. pradžioje“, įdėtą į 1996 m. išėjusią knygą „Potsdamas ir Karaliaučiaus kraštas“.

Atsiprašome dr. Algirdo Matulevičiaus ir skaitytojų.

Redakcija

Dėl rašinio „Kas dabar pakeitė lietuvių kalbos abėcėlę“

2 013 m. rugsėjo 19 d. „Mokslo Lietuvoje“ Nr. 16 spausdinome Irenos Bilevičiūtės rašinį „Kas dabar pakeitė lietuvių kalbos abėcėlę“. Po išspausdinimo sulaukėme knygos vertėjo Kazio Uscilos laiško su atsiliepimu. Šį laišką paprašėme pakomentuoti ir paties rašinio autorę. „Mokslo Lietuvos“ skaitytojus supažindiname su šiais komentarais.

Laba diena,

internete aptikau, kad Jūsų leidinyje 2013 metų rugsėjo 19 dieną buvo išspausdinta mano verstos knygos recenzija „Kas dabar pakeitė lietuvių kalbos abėcėlę“. Dėkoju už tai.

Kartu noriu atsilipti į mano bei leidyklos adresu išsakytą kritiką už knygos autorės ir knygoje minimų autentiškų, tai yra ne išgalvotų, o realiai gyvenusių žmonių, asmenvardžių rašybos.

Apgailestauju, bet tenka manyti, kad kritika yra nepagrįsta. Ko gero, rašinio autorė nesusipažinusi su VLKK (Valstybinės lietuvių kalbos komisijos – ML) dokumentais šia tema, kuriuose vienareikšmiškai sakoma, kad grožinių kūrinių (tai yra išgalvoti) asmenvardžiai lietuvinami, bet mokslo, specialiuose tekstuose asmenvardžiai, rašomi lotyniškos abėcėlės raidėmis, paprastai teikiami originalo kalba. Prie tokių tekstų priskirtini ir prisimini- mai apie konkrečius, realiai gyvenusius žmones. Iškreipti jų asmenvardžius būtų tiesiog nedora.

Beje, VLKK rekomendacijų dėl realiai gyvenusių žmonių asmenvardžių rašybos ir laikosi pagrindinės leidyklos, periodiniai leidiniai. Negi autorė nepastebėjo, kad, pvz., asmenvardis Czesławas Miłoszas rašomas originalo kalba (o ne Česlovas Milošas), Witoldas Gombrowiczius (ne Vitoldas Gombrovičius) ir pan., ir tai nesikerta su jokiais normomis.

Priedu VLKK dokumento šiais klausimais fragmentą: <http://www.vlkk.lt/lit/nutarimai/svetimvardziai/vartojimoprincipai.html>

Dėkoju

Pagarbiai

Kazys Uscila, literatūros vertėjas

Gerbiamoji Redakcija,

ačiū už galimybę perskaityti K. Uscilos išreikštas pastabas mano išsakytomis mintims dėl asmenvardžių ir vietovardžių rašybos. Esu dėkinga už dėmesį. Norėčiau kai kuriuos vertėjo „apgailestavimus“ pakomentuoti.

Dėkoju už nuorodą į VLKK svetimvardžių vartojimo nutarimus, bet mano minimi didikai Giedraičiai, bajorai Bilevičiai ir kiti buvo aukštaičiai, žemaičiai, tų pavardžių lietuviška rašyba jau yra įsigalėjusi, ir neabejoju, kad jie patys manė esą ne lenkai. Taigi pritariu vertėjui, kad „Iškreipti jų asmenvardžius būtų tiesiog nedora“. Ką jau kalbėti apie Vincuką: „Wincentas Urbonas... Lenkiškai jis nekalbėdavo... turėjo žemaičiui būdingų ydų ir dorybių“ (p. 61–62) – kuo nusikalto šis žemaitis, kad prireikė lenkiškos rašybos jo vardui. Kodėl Telsze, Szawkiany – ar čia kada nors buvo Lenkija? Prisipažįstu, kad esu pastebėjusi, kaip rašoma Czesław Miłosz, bet jis ne lietuvis, o lenkas. Priminsiu, kad rašiau apie lietuvius.

Prisimenu tėvo pasakojimus, kad mano prosenelis Alfonsas Bilevičius iš Pašvitinio lenkiškai nekalbėjo. Apie tos giminės lietuvišką kilmę rašo mokslininkas Eugenijus Saviščevas „Bilevičių kilmė ir genealogija (XV–XVI a.) leidinyje „Lituanistika“, 2001, Nr. 4(48).

Abejoju K. Uscilos teiginiu, kad prisiminimai priskirtini mokslo literatūrai, nes jie paremti ne dokumentais, o subjektyvia rašančiojo nuomone. Mano supratimu, mokslinė literatūra yra „Visuotinė lietuvių enciklopedija“, „Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 metais“, „Bilevičių kilmė ir genealogija (XV–XVI a.)“ ir ten rašantys mokslininkai Ingė Lukšaitė, Algirdas Matulevičius, Eugenijus Saviščevas tikrai paiso VLKK nutarimų. Tik jais aš grindžiau savas mintis ir šaltinius visur nurodžiau.

Knygos autorė yra lenkė ir lenkų kalba parašytoje knygoje kitaip rašyti ir negalėjo, todėl mano pretenzijos ne jai.

Dėl nevienodos rašybos (Vincentas (p. 16) ir Wincentas (p. 20) ir pan.) daugiau kalta leidykla nei vertėjas.

Pagarbiai

Irena Bilevičiūtė

Iš akademinio folkloro (18)

Saulėlė, vis stipriau šildanti stingstančius emeritų šnarius, išginė mūsų nuolatinius pašnekovus pasivaikščioti. Ak, kaip bus malonu sutikus bendraamžius šiek tiek paplepėti!

– Mielas Kolega, privalau prisipažinti – darau si paikas TV žiūrovas; mat jau įpratau žiūrėti *info TV* laidas, – guodžiasi humanitaras.

– Nieko peiktino neįžiūriu – pavasaris privers pasisukti į gamtą ir pamiršti televizines pagundas, – ramina patyręs gamtos tyrėjas.

– *Info* gundo mane ne tik trumpomis žinių laidomis, bet ir rodydama pašnekėsius su vienu apkūniu profesoriumi. Klausausi pokalbių, išprovokuotų ne itin išradingai klausinėjančio žurnalisto. Atsakymai paprasti, dažnai jų turinys visiems numanomas, be intrigos, be netikėtų išraiškos formų. Ir štai mezgasi įkyri mintis: turime akademinėje padangėje tiek įdomių, patyrusių asmenybių, galinčių minčių gaivumu praturtinti žiūrovų žinias, bet jų niekad nematome ir nematysime.

– Nereiktų mūsų pilkoje padangėje niekuo stebėtis, – aiškina racionaliai mąstantysis, – tas gi TV kalbinamas pašnekovas yra amerikonas, sumanęs gimtinėje surasti dėmesingų gerbėjų. Jis puikiai supranta, kad *Ten* jis taip ir liktų nepastebimas minioje, pašalėse ropojantis vabalėlis, o *Čia* – jis jau įžymybė. Ar nesupranti, kad mus kankina nevisavertiškumo kompleksas. Jei žmogus iš Vakarų – tai išminties šaltinis, gelbstintis vargšų, jau nustekentų aborigenų sielas. Ir nesvarbu, ką jis pasakytų – viskas bus priimta kaip šventi pranašo žodžiai, o jei leptels kokią nors kvailystę, suprasime ją kaip ypatingus žodžius, slepiančius gilią, mums dar nesuprantamą reikšmę.

– Neprieštarausiu, nes kasdien matau visuose mūsų gyvenimo epizoduose šio savęs niekinimo apraiškas. Man jau aišku: santūrių, tikras mokslo ir apskritai kultūros vertybes kuriančių asmenų ekranuose nematysime, nes bestuburė publika reikalauja vienadienių žvaigždžių arba pikantiškų skandaluokų.

– Niekas nuo Antikos laikų nesikeičia – norime regėti gladiatorių žudynes ir klykauti „Duokite duonos, vyno ir žaidimų“. Tikrai žinau, mūsų pokalbių komentatorius Dominykas, tyliai prislinkęs pasakytų: „Tas prakeiktas kompleksas mūsų visų bėda, paralyžiuojanti unikalios saviraiškos galimybes“.

Netikėtai šiltos balandžio dienos ir vėl išviliojo garbiuosius akademinio pasaulio senjorus į Vilniaus skverus. Vaikštinėja čia nesizvalgydami į praeivius nuolatiniai mūsų pašnekovai – humanitaras ir gamtos reikalų tyrėjas.

– Mielas Kolega, šią saulėtą dieną mano nuotaiką temdo du debesėliai. Tai renginių, suruoštų šiomis dienomis, nelemti paradoksaus. Kol kas kalbėsiu apie debesėlį, atpūstą iš Kauno.

– Jei reikalai kaunietiški – tai čia, manau, bus apie juokingus dalykėlius, – replikuoja linksmai nusiteikęs akademikas, įpratęs dalykus vertinti kasdienių rūpesčių fone.

– Deja, mano Bičiuli, šį kartą neketinu juokauti; išgirsi labai, labai skaudų faktą, – stabteli rimtai nusiteikęs humanitarinių polinkių senjoras.

– Atsiprašau Kolegos, aš net neįtariau, kad reikalas yra Tamstai skaudus. Dabar jau esu nusiteikęs rimtai išklausti man skirtus žodžius ir gilintis į jų turinį.

– Šiomis dienomis, o konkrečiau – balandžio 25 d. buvo paminėtas Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo 25-metis. Ta proga Senato posėdyje dviem amerikonomams – Rimui Kalvaičiui ir Kęstučiui Skrupskeliui buvo įteiktos VDU Garbės daktaro regalias. Apdovanojimui vyko po profesorių iš JAV nuopelnų apibūdinimo. Patetiškai nuskambėjusių pagiriamųjų žodžių klausytis buvo gražu ir šiek tiek graudu.

– Tas Tamstos „šiek tiek graudu“ man nuskambėjo dviprasmiškai, – nerimsta gamtos tyrėjas.

– Kantrybės: kai viską išgirsi, toks klausimas išnyks. Taigi, dabar leisk pasakojimą tęsti. Tos dienos rytą klausausi LRT radijo laidos; jis transliuoja amerikono – pirmojo atkurtojo VDU rektoriaus kalbą, tiksliau tariant, išplėtotą atsakymą į žurnalisto klausimą. Girdžiu žodžius, kurie mane sukrėtė iš esmės. O jis gi labai nuširdžiai porina, kad jie, saugiai nuo bolševikų pasprukę išeiviai, jau kelis dešimtmečius mąstydami apie VDU atkūrimą, daug nuveikė šiame bare. (Kas čia „daug“ padaryta taip ir nepaaiškino, beje, ir negalėjo ko nors konkretaus pasakyti). Ir štai jie – tie mūsų šaunuoliai, atlėkę į Kauną tais lemtingais 1989-aisiais, tuščioje ir sovietų nualintoje tėvynėje, jų žodžiais tariant, atkūrė universitetą. Tik pagalvok – koks nuostabus amerikono nuopelnas, gelbstint nuste kentą protėvių žemą! Tokia kalba, pagarsinta radijo laidoje, – tai

akivaizdi nepagarba tiems, kurie nuveikė esminį atkūrimo darbą. Tai paniekinimas prof. Alfredo Smailio, Vytauto Statulevičiaus, Vytauto Kaminsko, Jurgio Vilemo, docentų ir daktarų Antano Karoblio, Mindaugo Venslausko, Vytauto Kubiliaus, Norberto Vėliaus ir būrio kitų, pakėlusių milžinišką būsimo įvykio paruošimo našta ir atlikusių esminį universiteto atkūrimo darbą. Amerikonų požiūriu, tokių aktyvių žmonių Lietuvoje nebuvo. Prisipažinsiu: pasakiau nepakankamai tiksliai – jie galbūt pripažintų, kad tokių juodadarbių buvo, bet amerikonomams neaišku, ką jie galėjo nuveikti išeivių nuopelnų šešėlyje. Skandalinga tai, kad tie klaidinantys pareiškimai spausdinami leidiniuose, plačiai viešinami ir taip tarsi nepastebimai įsitvirtina istorijoje.

– Taip, tai tokia mūsų tikrovė, kurioje net spauda, prisitaikydamas prie jiems „naudingų“ asmenų nuotaikų, nedrįsta ištarti tiesos žodžio. Aš gi puikiai prisimenu, kaip energingai didžios pagarbos nusipelnęs kolega Alfredas Smailys tuomet reikėsi, žadindamas akademinę visuomenę universiteto atkūrimo misijai; jis rašė straipsnius dienraščiuose, judino įtakingus asmenis. Argi galima pamiršti tuos, kurie organizavo konferenciją, nagrinėjančią universiteto atkūrimo reikšmę mūsų visuomenei? Argi mes jau pamiršome tuos, kurie viską metę lėkė į Kauną skaityti paskaitų pirmiesiems studentams? Tarp jų nuolat matėme Zigmą Zinkevičių, Norbertą Vėlių, Vytautą Kubilių, Laimutį Telksnį, Vytautą Merkį ir kitus aukščiausios kompetencijos asmenis. Tai jie, būtent jie ir atkūrė VDU.

– Man, dar spėjusiam pokariu įstoti į Kauno universitetą ir išgyventi jo išdraskymo skausmą, buvo tikras akibrokštas išgirsti faktą, nuskambėjusį kaip įžūlų paradoksą: dauguma tikrųjų VDU atkūrimo epopėjos herojų – Atkuriamojo Senato narių net nebuvo numatyta pakviesti į jubiliejinį renginį. Tik ryžtingai įsikūšus ke liems institucijos atkūrimo dalyviams, kviečiamųjų sąrašas buvo nenoriai pakoreguotas.

– Tad kodėl reiktų kviesti, jei apie juos nieko nenori girdėti už jūrio veikėjai, universiteto atkūrimo didvyrių nuopelnus perėmę iš jų, jiems nežinomų juodadarbių? O „garbė“ jie priėmė jaudinančiai gražiai, netgi su baltomis pirštinaitėmis, kaip dera tikriems džen telmenams, – kikena vėl atkutęs pokalbių stebėtojas Dominykas.

*Nepriklausomas socialinis etnografas,
2014 m. balandžio trečiasis dešimtadienis*

ŠLOVINĖS LAISVĖ IR SAVO JAUNYSTĖS

■ Atkelta iš 1 p.

Nuo šio namo iki Generalgubernatūros rūmų (dabar Prezidentūra) einant Skapo gatve susidaro apie 300 metrų, taigi penkios minutės kelio. Žinoma, jeigu eidami nepradėsime žvalgytis į šalis ir nepateksime į atsiveriančių vis naujų architektūrinių akcentų priklausomybę. Pirmiausia iš Pilies g. į Skapo g. patenkame pro arką, remiančią dviejų Pilies g. namų sienas. Einame pro aklinas namų sienas, būdingas XVI ir ankstesnių amžių Vilniui, tik gaila, kad tie senesnių amžių pėdsakai palaidoti po vėlesnių perstatymų mūrais. Vilnių siaubę gaisrai ir nuolatiniai perstatymai nuolat atnaujindavo pastatų ir gatvių vaizdą, vertė sekti naujų madų vėjus architektūroje, bet Skapo gatvė yra viena tų, leidžiančių pasinerti į senus laikus, labiausiai ir dominančius atvykėlių, norintį pajusti miesto architektūrinę dviasį. O ji Skapo gatvėje dar plazdena. Lieka pasakyti, kad Stanislasas Jokūbas Skapas buvo karališkasis sekretorius XVI a. pradžioje, turėjo šioje vietoje posesiją, žemės su pastatais valdą, įsigytą iš vienuolių pranciškonų.

Galima įsivaizduoti, kad Skapo gatvė į tarnybą generalgubernatūroje kaukšėjo ir pulkininko P. Engelharto batai. Galbūt jį lydėdavo kazokėlis Tarasas, bent jau norisi tikėti – vis naujas štrichas į vaizduotės albumą. Fotografams Skapo gatvė tikras radinys, nes saulėtą dieną nors saulė čionai neįsiveržia, suteikia šešėlių ir šviesotamos žaismą, kartu ir kaskart naujų akį traukiančių įspūdžių. Siauriausioje vietoje gatvė siekia vos du metrus pločio, todėl miesto gidai ją vadina siauriausia Vilniaus gatve, bet tą dar reikėtų patikrinti, nes Senamiestis slepia įvairių staigmenų.

Einant toliau už Skapo g. vingio atsiveria praklinios De Reusų (Šuazelių) rūmų kolonos, į kurias užsižiūrėjus galima nepastebėti, kad iš kairės einame pro Vilniaus universiteto architektūriniam ansambliui priklausančius pastatus. Restauruoti kiemeliai laukia lankytojų, bet į juos galima patekti iš S. Daukanto aikštės arba Universiteto gatvės. Prieš tai pasigrožėsime Sulistrovskių, dabar dažniau vadinamais Lopacinskių rūmais (Skapo g. 4). Tai jau klasicizmo laikų statinys, projektuotas architekto Martyno Knakfuso. Brangus litvakams ir visiems vilniečiams, kurie žino, kad XX a. pradžioje šiame pastate veikusioje muzikos mokykloje mokėsi būsimasis smuiko virtuožas Jaša Heifecas (Jascha Heifetz). Dabar Lopacinskių rūmuose įsikūręs Lietuvos vyskupų konferencijos sekretoriatas.

Štai ir S. Daukanto aikštė, kurios pavadinimų kaita amžių bėgyje kaip reta atspindėjo visus politinius Vilniaus istorijos virsmus. XIV a. čia stovėjo didikų Goštautų rezidencija, XVI a. – Vyskupų rūmai, XIX a. pr. buvo įsikūręs Vilniaus generalgubernatorius Michailas Kutūzovas, o 1812 m. žygio į Maskvą metu kone tris savaites buvo apsistojęs

Napoleonas Bonapartas. Deja, iš čia valdė ir 1863 m. sukilimo malšintojas Michailas Muravjovas, pramintas krikku. Atitinkamais istorijos tarpniais jų vardais vadinta ir aikštė. Rūmai įgavo vėlyvojo klasicizmo architektūros vaizdą, kai 1824–1832 m. buvo perstatyti pagal Peterburgo architekto Vasilijaus Stasovo projektą.

Ar teko savo poną P. Engelhartą į šiuos rūmus lydėti kazokėliui Tarasui vargu ar kada sužinosime, bet visa tai (išskyrus XIX a. antros pusės ir vėlesnius įvykius) buvo ir Taraso laikų Vilnius. Aišku viena: tuo metu, kai čia pareigas ėjo P. Engelhartas, rūmų perstatymas tęsėsi visa jėga.

Paradoksaliai: šiandien ir patį P. Engelhartą Vilniuje prisimename ne dėl jo paties išskirtinių nuopelnų, bet dėl sąsajos su Tarasu Ševčenka, buvusiu jo baudžiauninku ir kazokėliu, kurį talentas, kūryba ir palankios aplinkybės išklė į didžiųjų asmenybių gretas. Nenuspėjamos laiko ir istorijos užgaidos.

Architektūra, kasdien glosčiusi Taraso akis

Antras namas, susijęs su didžiuoju poetu – Didžiosios g. Nr. 23, kuriame dabar veikia Lenkijos institutas, o kitoje namo dalyje įsitaisiusi madingų drabužių parduotuvė. Tai 207 buvu-

Einant nuo Katedros aikštės Šv. Jonų bažnyčios link kairėje pusėje matome gyvenamąjį namą Pilies g. 10, kuriame gyvena Tarasas Ševčenka; toliau gotikinis pastatas Pilies g. 12 primena, kad ši gatvė formavosi viduramžiais gotikos laikais

Ši atminimo lenta primena, kad 1829–1830 m. gyvenamajame name Pilies g. 10 gyveno ukrainiečių dailininkas ir poetas Tarasas Ševčenka

Mąslus žvilgsnis nukreiptas į tolį, viltingą, bet nenuspėjamą ateitį. Ką atneš ji Tarasui?

sios posesijos pastatas priešais Rotušę, mums rūpimu metu ten veikė miesto teatras. Kad jį lankė Engelhartai, kaip ir kiti to meto elito atstovai, nekyla abejonių, bet ar teko buvoti Tarasui – klausimas. Būtinai reikėtų pro vartus įeiti ir į

Didžiosios g. 23 pastato kiemą, atkreipti dėmesį į išlakų gluosnį. Vargu ar jo kamieną buvo prisilietęs Tarasas, nes gluosniai gyvena šimtą ir kiek daugiau metų. Nebent dabar auga Taraso laikų gluosnio palikuonis. Pastatas Didžiosios g. 23 tikrai nusipelnė atminimo lentos, galinčios kiekvienam vilniečiui ir sostinės svečiui priminti čia gyvenusį T. Ševčenką, kaip primena pirmąjį Vilniaus knygų spaustuvininką Pranciškų Skoriną meniška atminimo lenta su bareljefu ant netoliese esančio pastato Didžioji g. 19. Arba skulptorių Marką (Morduchą) Antokolskį (1840–1902) primena šalia esančio gyvenamojo namo Didžioji g. 25 tarpuvartėje esanti atminimo lenta. Pastebėsime, kad iš neturtingos žydų šeimos kilęs M. Antokolskis generalgubernatoriaus Nazimovo žmonos labdaringos veiklos dėka gavo galimybę, kaip anksčiau T. Ševčenka, 1862–1868 m. studijuoti Sankt Peterburgo menų akademijoje. Abiem šiems kūrėjams Peterburge buvo suteiktas meno akademiko vardas, o Vilnius abu pagerbė pavadindamas jų vardais miesto gatves.

Atkreipsime dėmesį į Rotušės aikštės vaizdą, atsiveriantį pro Didžiosios g. 23 pastato langus: pirmosios barokinės Vilniuje Šv. Kazimiero bažnyčios fasadas ir didžiausiu Vilniuje kupolu, kurį puošia Lietuvos didžiojo kunigaikščio paauksuota karūna, o aikštėje klasicistinė architekto Lauryno Gucevičiaus perstatytoji Vilniaus rotušė. Cariniais laikais panaikinus miesto savivaldą nuo 1811 m. buvusioje Rotušėje veikė „Mažasis“ teatras, kol 1845 m. buvo pertvarkytas į nuolatinį miesto teatrą ir

veikė iki 1922 metų. Nors Rotušės aikštė turėjo kiek kitokį vaizdą, negu mūsų dienomis, bet šie svarbiausi architektūriniai tūriai ir aikštę supę pastatai, tarp kurių buvo Vilniaus Didžiosios gildijos (Didžioji g. 26, neišlikęs) ir Mažosios gildijos (Didžioji g. 24) pastatai, kone kas dieną buvo T. Ševčenkos dažniausiai matoma Vilniaus architektūrinė aplinka.

Vilnius dar buvo atviras menams

Kai kurie A. Nepokupno atskleisti XIX a. pirmos pusės Vilniaus kultūrinio gyvenimo faktai, susiję su Engelhartais, taigi buvę ir jaunuolio T. Ševčenkos akiratyje, turėtų ypač dominti Lietuvos sostinės muzikos istorijos tyrinėtojus. Engelhartai Vilniuje artimai bendravo su Vilniaus universitete muziką dėščiusiu vokiečiu Frydrichu Atce (Atze), kilusiu iš Silezijos. Asmeninės pažinties su žymiu vokiečių kompozitoriumi Karlu Marija fon Vėberiu (Carl Maria von Weber, 1786–1826) dėka, gavęs pastarojo rekomendaciją, F. Atcė buvo pakviestas į Ukrainą, iš kurios atsidūrė Vilniuje, o vėliau persikėlė į Peterburgą. F. Atcė koncertavo Vilniuje, parašė vertingų gedulingos muzikos kūrinių, kurie buvo gerai vertinami žinovų, taip pat ir garsiojo vokiečių kompozitoriaus Roberto Šumano (Robert Schumann). A. Nepokupnui evangelikų liuteronų bažnyčios metrikų knygose pavyko aptikti, kad P. Engelhartas Vilniuje tapo F. Atcės dukters krikštatėviu. Krikštynos įvyko 1831 m. sausio mėn., o vasarį P. Engelhartas išvyko į Peterburgą. Ši jo krikštaduktė vėliau gyveno Peterburge, ištekėjo už Imperatoriškųjų rūmų muzikanto pianisto, kuris tapo rusų garsenybės kompozitoriaus Modesto Musorgskio mokytoju. A. Nepokupnas per Vilniuje gyvenusį Frydrichą Atcę matė mūsų krašte muzikinės kultūros sąsajas ir vertino bendrą europinės kultūros fone, kurio dalis yra ir tokios

pavardės kaip K. M. Vėberis, R. Šumanas, M. Musorgskis ir daugelis kitų įžymybių.

Kaip čia nepriminti, kad 1830 m., taigi mus ypač dominusiu laiku, iš Varšuvos į Vilnių atvyko italų kilmės Austrijos dailininkas Francas Ksaveras Lampis (Franz Xaver Ferdinand von Lampi, 1782–1852). Niekur šaltiniuose neteko aptikti, bet A. Nepokupnas tvirtino, kad be kitų šis dailininkas nutapė ir Sofijos Engelhart portretą, profesorius teigė nustatęs šį autentišką dailininko kūrinių. Ar tai tas S. Engelhart portretas, kurį spausdinome pirmoje šios publikacijos dalyje (Mokslo Lietuva, 2014 m. Nr. 6, P. 2), šių eilučių autorius nesiima teigti. Tuo metu su profesoriumi išsamiau pasiaiškinti nebuvo progos, gal nepakako ir reikiamo užsispyrimo, o šiandien jau per vėlu apgailestauti. Be abejonės, A. Nepokupno archyve galima rasti atsakymus į šį ir daugelį kitų klausimų.

Priminsime, kad F. K. Lampis buvo pagarsėjusių dailininkų, paradinio portreto meistro Johano Baptisto Lampio Vyresniojo (1751–1830) sūnus ir Johano Baptisto Lampio Jaunesniojo (1775–1837) brolis. Vilniuje F. K. Lampis sukūrė efektingų portretų, iš kurių išskirsime Celinos Radvilienės iš Sulistrovskių portretą, o Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčiai Vilniuje nutapė paveikslą „Kristus, laiminantis vaikus“. Tapė mitologinių, religinių siužetų paveikslus, nesibodėjo peizažais.

Kaip šiandien prisimenu nepamirštamojo profesoriaus Anatolijaus Nepokupno balso intonacijas, kai jis jaudinančiai pasakojo apie garsius Sofijos ir Pavlo Engelhartų aplinkos, taigi tam tikra prasme ir Taraso Ševčenkos aplinkos, asmenis. Jie lankėsi Vilniuje, ilgiau ar trumpiau šiame mieste apsidavė, dalyvaudavo saloniniuose pokalbiuose ir koncertuose. Vilnius nebuvo Europos užkampis, nes ir kelias į imperijos sostinę Sankt Peterburgą jų vedė per Vilnių. Profesorių tai

MIESTĄ VILNIŲ (2)

Gedimino Zemiško nuotraukos

Vilniaus Pilies gatvė Tarasas Ševčenka eidavo tikriausiai kone kasdien, matė iš gatvės atsiveriantį vaizdą į Gedimino kalną ir Aukštutinės pilies bokštą

nepaprastai jaudino, savo pasakojimą tarsi priedainiu jis permušdavo nuolat kartojamais susižavėjimo šuktelėjimais: „Dieve mano! Dieve mano!..“ Taip gyvai, emociškai išgyveno tuos įspūdžius, kuriais juk galėjo sotintis tas berniukštis Tarasas Engelhartų namuose. Kitas dalykas, kiek pasisotino, ar tokį poreikį tada jautė? (Ir ar mes visada jaučiame?) Atrodė, jog tai jo paties, Nepokupno, vykę susitikimai ir patirti išgyvenimai. Stebėtinai sugebėjimas įsikūnyti į kitą epochą, kitus asmenis, dramatiškai jausti nesugražinamai tekantį laiką.

Ne vien elitas žadino jausmus

Šiais pavyzdžiais ir keliomis prisimintomis asmenybėmis norėjome pabrėžti, ką ir siekė įteigti A. Nepokupas, kad per saloninę elito kultūrą Vilnių 1831 m. sukilimo prieangyje galima buvo vertinti kaip to meto europinį miestą. Kiek visa tai veikė, turėjo įtakos šešiolikmečiui T. Ševčenkai? Vargu ar rasime atsakymą, bet pamąstyti yra apie ką. Pastabiai akiai (juk augo ir brendo kaip dvaro dailininkas) ir jautriai bręstančio poeto sielai Engelhartų namų lankytojai, saloniniai pokalbiai, koncertai turėjo palikti pėdsaką.

Beje, ne vien aukštuomenės elitas darė poveikį jaunajam Tarasui. Vilniuje jis susipažino su Jadvyga Gusikovska, jauna siuvėjėle. Jaunatviškas susižavėjimas peraugo į stiprų jausmą. Ar tai buvo pirmoji būsimo poeto ir dailininko meilė? Vilniečiams tikriausiai būtų malonu, kad būtų būtent taip. Bet jei tai buvo ir antroji jaunuolio meilė, nuo to Vilniaus miestas ir vilniečiai nieko neprarastų. Bent jau pačiam Tarasui Vilnius išliko kaip romantiškas, bet ir pakankamai dramatiškas miestas. Gal tai jau Adomo Mickevičiaus kūrybos įtaka, kuri juk buvo žinoma Tarasui.

Atrodytų, kas tie pusantrų metų praleistų Vilniuje ir dar einant kazokėlio pareigas iš 47-erių pragyven-

Poetas, rašytojas, profesorius Tomas Venclova prisimena, kaip būdamas paaugliu su tėvu Antanu Venclova vyko į Ukrainą, o Kijeve buvo susitikę su žymiais ukrainiečių rašytojais. Sėdi Justina Juozėnaitė, Jaroslavas Melnikas ir Birutė Vagrienė

tų metų, kuriuos Kobzariui atseikėjo Praamžius? Bet tai buvo asmenybės brendimas, jaunystės įspūdžiai ilgai niumi susidėliojo į spalvingą drobę, kuri daug metų praėjus virto jaunystę šiame mieste įprasminančiais poetiškais žodžiais: „Vilniuje, šlovingame mieste...“ Trys žodžiai, bet kokie talpūs. Iki jų reikėjo priaugti, subręsti kaip asmenybei. Tam reikėjo laiko. Tremtyje pabudo Vilniaus prisiminimai.

Praeis beveik dvidešimt metų, iš-tremtas Tarasas Ševčenka Kos-Arale 1848 m. prisimins Vilnių kaip šviesių savo gyvenimo tarpstotę ir parašys

poemą, prasidedančią būtent šiais žodžiais. Poemoje rasime minint Aušros vartus, universitetą, Nerį ir Vingio mišką – tai tarsi Vilnių išskiriantys semantiniai ženklai, kuriuos išlaikė poeto ir dailininko atmintis, ir kurie tolimoje tremtyje sugražindavo į jaunystę. Bent mintyse ir neblėstančiuose prisiminimuose.

Pirmą kartą T. Ševčenka prabilo lietuviškai

Grįžkime į Vilniaus memorialinių muziejų direkcijos Venclovų namų-muziejų, kur improvizuotame vakare

vasario 27 d. paminėtos T. Ševčenkos gimimo sukakties 200-osios metinės, kartu išreikštas solidarumas ir dėl laisvės bei Ukrainos teritorijos vientisumo kovojančiai ukrainiečių tautai. Muziejiaus vyriausioji fondų saugotoja Justina Juozėnaitė prisipažino prieš renginį panaršiusi Tomo Venclovos knygą „Vilniaus vardai“, iš kurios kai ką naujo sužinojusi ir apie T. Ševčenkos eilėraščių vertimus į lietuvių kalbą. Kad ir tokia žinia: pirmą kartą 36 puslapių rinkinukas „Taraso Ševčenkos eilių vainikėlis“ lietuvių kalba buvo išleistas 1912 m. Seinuose, taigi kone šimtui metų praėjus nuo poeto gimimo. Jo eilėraščius vertė ir knygelei įžangą parūpino Liudas Gira. Savaip įdomus įžanginis žodis knygelei: „Didžiosioms baudžiaivos panaikinimo sukaktuvėms paminėti tas baudžiauninko poetas eiles raudas lietuvių kalbon išvertęs skiria baudžiauninkų tautos sūnus, Vilnius, vasario 19 diena 1911 m.“

Kad lenkai bent jau poezijos vertimo baruose gerokai lenkė lietuvius primena ir Vladislavo Sirokmlės pavyzdys. Jis T. Ševčenkos rinktinę „Kobzarius“ į lenkų kalbą išvertė 1861 m., t. y. praėjus 20 metų nuo knygos pasirodymo. Bet malonu, kad tą darbą atliko lenkiškai rašęs Lietuvos poetas. Pirmasis į lietuvių kalbą T. Ševčenką vertė Juozas Andziulaitis-Kalnėnas; 1885 m. „Aušroje“, 1886 m. „Nemuno sarge“, 1887 m. „Lietuviškajame balse“ buvo spausdinamas T. Ševčenka lietuviškai. Tarybmečiu T. Ševčenkos poeziją vertė jau minėtas Liudas Gira,

pagal seną Julijaus kalendorių vasario 25 d. buvo minimos T. Ševčenkos gimimo 200-osios metinės, o vasario 26 d. – mirties diena. (Pagal naują Grigaliaus kalendorių atitiktų kovo 9 ir 10 dienas, kaip paprastai ir minima.) Štai kodėl tas minėjimas Venclovų muziejuje buvo kartu ir solidarumo su ukrainiečiais vakaras. Tylos minute pagerbtas Maidano gynyboje žuvusiųjų atminimas. Tomo Venclovos lūpomis išsakyta tai, kas buvo kiekvieno to vakaro dalyvio širdyje: mes visi jautėmės esą kartu su ukrainiečių kovotojais, su ukrainiečių tauta, su kuria lietuvius sieja bendras istorinis likimas ir siekis užtikrinti saugią savo tautų ir valstybių ateitį. Visi matome vis didėjančią ukrainiečių tautos brandą ir tai teikia optimizmo. Optimizmo netrūko tiek Ukrainos ambasadoriaus V. Žovtenkos, tiek T. Venclovos įžanginiuose žodžiuose, nors T. Venclovos prakalboje nuskambėjo ir viena abejonė: „Pasi-keitimai Ukrainoje vyksta į gerąją pusę, nors šiandien dar sunku būti pranašu.“ Tiesa, vėliau jis pasakė dėl Ukrainos likimo esąs optimistas.

Pagerbė ukrainiečių laisvės šauklio 200-ąsias gimimo metines Vilniaus miesto savivaldybės meras Artūras Zuokas, pasidžiaugęs, kad visi drauge galime solidarizuotis su laisvę mylinčia ukrainiečių tauta ir Ukraina.

Poezija susieja žmones ir tautas

Regis, niekam iš to vakaro dalyvių nekilo abejonės, kad T. Ševčenka yra ne vien Ukrainos, bet ir pasaulinė įžymybė. J. Juozėnaitė tvirtina T. Ševčenkos kūryboje randanti sąsają su anglų poeto ir dailininko Viljamo Bleiko (William Blake, 1757–1827), taip pat vokiečių kalba rašiusio Rainerio Marija Rilkes (Rainer Maria Rilke, 1875–1926) kūryba, juos jaudinusias temas. Tai tam tikro universumo siekę kūrėjai, neišsitekę vienai tautai rūpimų temų rėmuose. Tą patį galėtume pasakyti ir apie T. Ševčenkos kūrybą.

Pasak T. Venclovos, T. Ševčenkos vaidmuo ukrainiečiams galėtų būti lyginamas su A. Mickevičiaus vaidmeniu lenkams, K. Donelaičio ir Maironio kartu sudėjus – lietuviams. Lietuviškai T. Ševčenka pirmą kartą prabilo iš kuklios, visai nedidelės minkštai viršeliais knygelės, kuri pasirodė Liudo Giros dėka. XX a. pradžioje lietuviai T. Ševčenką lygino su Antanu Strazdu, taip bandydami tarsi prisijaukinti, padaryti savensiu. To reikėjo, nes tik aštuoneri metai buvo praėję, kai Rusijoje atšauktas lietuviškos spaudos draudimas, baigėsi nežmoniška dvasinio ir kultūros gyvenimo represija, tamsi debesiu Lietuva užklojusi ištisus 40 metų. Tai kaina, sumokėta už tautos dalyvavimą 1863 m. sukilime ir laisvės troškimą.

Kaip tų dviejų poetų palyginimą vertintume šiandien? T. Venclova jo nekritikuoja, nes tiek Strazdas, tiek Ševčenka yra liaudiški poetai, tad su tiesa lyg ir neprasilenkiama. Tačiau mastai skirtingi: Strazdas paliko jau tikrai žinomų 14 eilėraščių, o iš Ševčenkos poetinės kūrybos, ne vien eilėraščių, bet ir prozos, nesunkiai susidarytų bent keli tomai. Taigi nevienodas šių poetų našumas, taip pat kūrybinis kalibras, net jei apeitume ukrainiečių kobzariaus kaip dailininko kūrybą, kuri taip pat labai reikšminga.

Poezija T. Ševčenką susiejo su rašytoju Jonu Biliūnu, gal teisingiau – susiejo poetinis testamentas. Bene stipriausias, geriausias žinomas eilėraštis, kuris nuskambėjo ir renginio metu

Vincas Mykolaitis-Putinas, Antanas Venclova, Eduardas Mieželaitis, Aleksys Churginas ir kiti.

Sutapimai turi savo vyksmų logiką

Profesorius Tomas Venclova tvirtina keistų sutapimų dėka kartais atsiduriai laimingose aplinkybėse, kaip kad nutiko ir tą renginio dieną. Vilniuje lankosi tik keletą kartų per metus, o šiemet teko būti kaip tik lemtingu ukrainiečių tautai metu, kai Maidano barikadose sprendėsi šalies likimas. Prasmingas sutapimas, kad tuo metu

ASMENYBĖ

„AŠ SODINAU.“

■ Atkelta iš 1 p.

J. Randžio prisiminimuose atskleidžiama tuometinė Prienų „Žiburio“ gimnazijos aplinka, kurią verta čia perpasakoti.

„Per didžiulius vargus kun. F. Martišiaus pastatyta Prienų 250 vietų „Žiburio“ gimnazija buvo dviejų aukštų su erdvia mansarda, sienos rąstų, apkalto apdailintomis lentomis, pastatas nudažytas pilka spalva. Langai dideli, kurie vasarą būdavo atviri ir pilni besišypsančių ir dainuojančių mergaičių ir berniukų“, – rašo J. Randis. – Gimnazija stovėjo ant kalno, Nemuno ir mažo upelio santakoje. Du pirmieji aukštai buvo skirti gimnazijos klasioms, pedagogų kambariui, raštinei, sekretoriui ir sporto salei. Viename mansardos kambaryje su virtuve gyveno pats direktorius kun. F. Martišius, kitame – raštvedys ir sekretorius Petras Gvazdaitis.“

Gimnazijos direktorius daug dėmesio skyrė smulkesnių ūkininkų bei neturtingų miestiečių vaikų mokymui, jiems sudarė sąlygas užsidirbti pragyvenimui ir mokslui. Vasaros ir atostogų metu gimnazistai galėjo dirbti direktoriaus įkurtame dideliame medelyne. Rudenį gimnazistai surinktas laukinių obuoliukų sėklas gvilvendavo direktoriaus bute. Sėklų niekad nepritrūkdavo. Medelyne, be sodinukų, buvo ir suaugusių vaismedžių – didžiulis sodas. Medelyne dirbo tik vienas trečdalis samdytų darbininkų, o pagrindinį darbą atlikdavo moksleiviai. Retkarčiais gimnazijos direktorius patikrindavo medelyną ir duodavo atitinkamų nurodymų. Vienas nuolatinių jo patikėtinių medelyne buvo moksleivis Jurgis Skirka, vėliau stojęs mokyti į kunigų seminariją.

Gimnazijos medelyne moksleiviams buvo pastatytas medinis bendrabutis su rūsiu, kuriame buvo įrengtas vaisių sandėlis ir bendrabučio virtuvė. Sandėlis iš rudens būdavo pilnas vaisių, kuriuos žiemos metu daugiausia ir suvalgydavo moksleiviai.

Gimnazijos bendrabutyje gyveno dešimt mokinių, o mansardoje dar ir mokytojas B. Bučinskas. Čia gyvenančių moksleivių pareiga buvo parengti medelyne išaugintus sodinukus realizuoti. Tuos sodinukus realizuodavo gan plačiai, ne tik visoje Lietuvoje, bet ir užsienyje. Nemažai sodinukų tekdavo paruošti ir Vokietijai. „Siuntimui į užsienį sodinukų šaknis įsukdavome į molio skiedinį, paskui į samanas ir drėgmei nepralaidų popierių. Taip paruoštus sodinukus pakuodavome į lininius audinius – paklodes ir pritvirtindavome gražiu šriftu išrašytą gavėjo adresą. Mokinių prižiūrėjimas medelyne buvo didžiulis pajamų šaltinis gimnazijai. Tik direktorius šiomis lėšomis nesinaudojo, nes viskas buvo skiriama vien mokymui ir neturtingų mokinių šelpimui“, – prisimena J. Randis.

Nemažą dėmesį kun. F. Martišius skyrė ir mokinių fiziniams pasirengimui. Jo iniciatyva buvo įrengtos dvi sporto aikštės. Žemijoje aikštėje, prie pat Nemuno, buvo įrengta patogi ir moderni pirtis moksleiviams. „Prašėmės veltui kas savaitę, nes niekas nediršo vaikščioti apšepęs ir prakaituotas. Puikiai prisimenu ir vyresniųjų klasių moksleivių pasakojimą apie vieną ne visai sąžiningą gimnazistą, panorusį praturtėti iš gimnazijos medelyno, – rašo J. Randis. – Šis vaikinys besidarbuodamas medelyne pasirinko gražių sodinukų ir permetė juos per tvorą,

Kunigas Feliksas Martišius (sėdi dešinėje)

o išėjęs iš medelyno juos susirinko ir nusinešė namo, kad galėtų parduoti. Apie tai sužinojęs mokyklos direktorius kun. F. Martišius susijaudinęs garsiai sušuko: „Kaip galėjo taip padaryti! Kodėl neprašė?“ Direktoriui daugiau rūpėjo mokinio moralė, bet ne pavogti sodinukai. Ir direktorius artimiausiu metu pažadėjo sušaukti pedagogų posėdį, kur būtų apsvaistytas nusizengęs gimnazistas. Tai sužinojęs, vagišius labai išsigando. Pedagogų kolektyvas už nesąžiningumą galėjo jį pašalinti net iš gimnazijos. Ar jis pats susiprotėjo, ar kas jam patarė, bet moksleivis atnešė sodinukus į medelyną, o kitos dienos ankstyvą rytą nuėjo į bažnyčią ir žinodamas, kur kun. F. Martišius klausio išpažinčių, išpažino savo nuodėmę. Kaip vyko išpažintis, galima tik spėti. Tikriausiai išpažinties metu kun. F. Martišius sakė: „Rods negerai darei, vaike, kaip tave išmokyti, argi tu jau ir liksi vagis?“ – „Ne“, – tikriausiai atsakė vaikinys ir labai gailėjosi. Ir kun. F. Martišius jam Dievo vardu atleido padarytas nuodėmes. Taip ir be pedagogų tarybos posėdžio užsibaigė konfliktas, nes išpažinties paslaptytys – neatskleidžiamos.“

Po begalės dienos darbų gimnazijos direktorius kun. F. Martišius dažnai aplankydavo ir mokinius. Užsukdavo į jų butus, bendrabutį. Jeigu sutikdavo po laisvalaikio (19 val.) mieste mokinį, tai smulkiai jį išklausinėdavo, dėl ko tokiu metu vaikšto, kodėl neruošia pamokų. Jeigu jausdavo, jog gimnazijos taisyklėms nusižengiantis moksleivis bando išsisukinėti ar meluoti, tai šis gaudavo per nosį ir su skrybėle.

„Kai buvome gimnazistai, tai ne vienam atrodė, jog mūsų direktorius piktokas, bet kai pamatydavome jį švenčių metu ar per abiturientų išleistuves, nuomonė pasikeisdavo. Tuomet mes savo direktorių matydavome linkmą, šviesų. Jis glostydavo mažesniuosius vaikus, o išlydinčius į gyvenimą abiturientus bučiuodavo ir verkdamo. Nusiraminęs mūsų direktorius dainuodavo seną savo dainą „Tu Lietuva, tu Dauguva“, kurią jis buvo išmokęs besimokydamas Mintaujoje.

Prienų „Žiburio“ gimnazija man ir mano broliui Petriui šviečia dar ir šiandien kaip ryškus žiburys, į gyvenimą išleidęs šimtus dorų žmonių: tarnautojų, valdininkų, ūkininkų ir

kovotojų“, – baigia savo prisiminimus buvęs gimnazistas J. Randis.

Kun. F. Martišius Prienų gimnazijoje buvo subūręs darnų ir pajėgų pedagogų kolektyvą. Lotynų kalbą ir tikyba dėstė didelę įtaką moksleiviams turėjęs kun. J. Luckus, lietuvių kalbą – buvęs mūsų kalbos tėvo Jono Jablonskio sekretorius S. Barzdukas, fiziką ir matematiką – buvęs universiteto profesorius Folkio asistentas I. Saudargas, prancūzų kalbą – Grenoblio universitetą baigusi Ona Mejeraitė-Saudargienė, vokiečių kalbą – buvęs Kauno universiteto diplomantas, Berlyno ir Karaliaučiaus universitetuose stažuojęs atlikęs mokytojas J. Eidukevičius, be to, jis ėjo ir gimnazijos inspektorius pareigas, kūno kultūrą – universitetą baigęs sportininkas B. E. Bučinskas (kartu jis buvo ir skautų tunto vadovas), istoriją – universitete istorijos specialybę baigęs mokytojas K. Žagrakalys, daile ir piešimą – C. Žagrakalienė, geografiją ir gamtos mokslus – Ambraziūnas ir kiti.

1940 m. Lietuvą okupavus bolševikams, Prienų „Žiburio“ gimnazija buvo suvalstybinta, medelynas nacio-

Kryžius Prienų bažnyčios šventoriuje rezistencinėje kovoje ir Sibiro tremtyje žuvusiems „Žiburio“ gimnazistams atminti. Jame įrašyta ir gimnazijos direktoriaus kun. Felikso Martišiaus mokinio prof. Jono Kazlausko pavardė

nalizuotas, o kun. F. Martišius atleistas iš gimnazijos direktoriaus pareigų ir iškeltas iš buto. Atleista ir nemaža dalis gimnazijos dėstytojų, o vėliau kai kurie jų atsijūrė Sibiro tremtyje.

1941 m. Lietuvą okupavus vokiečiams, jau rudenį kun. F. Martišius vėl grįžo į gimnaziją ir dirbo iki 1944 metų. Tuo metu Prienų „Žiburio“ gimnazijoje mokėsi ir dvi iškilios Lietuvos asmenybės – tai kalbininkas Jonas Kazlauskas (1930–1970) ir būsimasis poetas Justinas Marcinkevičius (1930–2011). Paprašius J. Marcinkevičiaus pasidalyti savo prisiminimus apie gimnazijos direktorių kun. F. Martišių, poetas 1993 m. balandžio 4 d. šių eilučių au-

toriui rašė: „Pirmoji Pelikso Martišiaus (priešiškiečiai kun. Martišių ne Feliksu, bet Peliksu vadino – B. A.) aistra buvo sodas. Vikaraudamas Višakio Rūdoje, įveisė medelyną, rašė į to meto spaudą sodininkystės klausimais, surinkęs tuos straipsnius, 1910 m. išleido knygą „Apie sodą“. 1918 m. buvo iškeltas į Prienus – gavo „Žiburio“ draugijos pavedimą įkurti Prienuose progimnaziją. Jau 1918 m. birželio 4–6 d. vyko stojamieji egzaminai į I ir II klases. Būta „pirmokų“, vyresnių nei 20-ies metų. Tais pat metais ėmėsi gimnazijos statybos, pats viską organizuodamas, pirkdamas už surinktas aukas statybines medžiagas, kreipėsi ir į JAV lietuvius, bet gavo tik menką paramą.

Medžius, lentas, plytas paprašyti suveždavo iš miškų ir lentpjūvių ūkininkai. Taip, galima sakyti, savo „mokslynėčiū“ statė visa parapija. Tačiau daugiausia – P. Martišius. 1920 metais pastatas jau buvo baigtas. Nežinau, kas jį projektavo (projekto autorius – pats kun. F. Martišius – B. A.), bet, man regis, numatyta buvo viskas. Tuo pat metu F. Martišius plėtė Prienuose ir medelyną. Jo nuopelnas, kad Prienų apylinkėse atsirado sodų ir jų vis gausėjo. Pinigai už parduodamus medelius ėjo gimnazijos reikalams. Jis įvedė net sodininkystės pamokas, kurias klausiausi ir aš su Jonu (būsimuoju prof. Jonu Kazlausku – B. A.). Praktiškai turėdavome atlikti jo medelyne. Neturtingus mokinius atleisdavo nuo mokesčio už mokslą, tačiau vasaros atostogų metu šie turėdavo padirbti jo medelyne.

1921 metais Prienuose buvo jau pilna gimnazija, išaugusi iš 1918-aisiais įsteigtos progimnazijos. 1925 metais ji išleido pirmą abiturientų laidą. Iki 1940-ųjų vadinosi Prienų „Žiburio“ gimnazija. 1956 metais pastatas sudegė. Dažnai ją sapnuoju, prisimenu kaip kokį artimą žmogų, giminę.

Betgi turėčiau pasakyti ką nors apie mūsų direktorių (iki 1944 m. rudens) kun. P. Martišių, nors jo darbai geriausiai kalba apie jį. Dabar tokių žmonių nėra. Priskirčiau jį paskutinei aušrininkų, idealistų bangai. Jis visais buvo ne sau, o kitiems. Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais tokių dar buvo Lietuvos mokyklose. Mokėjo pasirinkti pedagogus, buvo griežtas ir reiklus, šelpdavo neturtingesnius mokinius, ne vieną atleisdamas nuo mokesčio. Prienų miestelis buvo susiskirstęs gatvėmis – kur pas davatėles buvo galima gyventi mergaitėms, kur berniukams, iki jo nustatytos laisvalaikio valandos niekas negalėjo pasirodyti gatvėje. Žinoma, užėjus karams ir okupacijoms, ši tvarka suiro.

Žiūrėjo švaros ir tvarkos. Tavo batai galėjo būti lopyti perlopyti – bet švarūs. Iki penktos klasės turėjai būti kirptas plikai. Atsimenu tokį atvejį. 1943-ųjų rudenį atvežė mane į III klasę. Per vasarą buvau gerokai paauginęs šėveliūrą – į vyrus taikiau. Ir štai pirmasis skambutis, visi subėga į klases, nes direktorius kiekvieną rytą pereinavo, apžiūrėdavo viską – ar lenta švariai nuvalyta, ar, perbraukus pirštu palangę, nelikdavo ant jos dulkių. Tų vizitavimų metu drebdavo tvarkdariai. Tąsyk skubėdamas lyg tyčia išokau į pirmą suolą. Direktoriui ir pripuolė prie manęs: „Šia, šia, vaikuti (taip jis pradėdavo kalbą), bėk namo ir be tėvelių nesirodyk!“ Nepaaiškinsi, kad pinigų nusikirpti neturi. O būti išvytam iš gimnazijos – baisi gėda. Parbėgau į kaimą, gavau kelias ostmarkes, apsikirpau (pirmą kartą kirpykloje!), bet tėvams nieko nesakiau. Kitą dieną per

vizitaciją direktoriui, visai užmiršęs savo įsakymą, mano pliką galvą net kažkam pavyzdžiu nurodė. O gal tai buvo jo pedagoginė išmintis? Tėvai taip ir nesužinojo, kad buvau iš gimnazijos išvytas. Atsiėmęs būčiau...

Moksleiviai bijojo jo, gerbė, klausė, bet vengė. Geriau nesusitikti. Žinoma, buvo visokių, įvairiausių pasakojimų apie direktorių esu girdėjęs iš vyresniųjų. Suprantu, kad jus domintų žodžiai, daugiau nusakantys to nepaprasto žmogaus esmę. Senesnieji mokytojai yra sakę, kad jis mėgdavęs kartoti: „Žmogus turi palikti kokį nors atminimą. Mokslo kūrinių neparašysiu, bet pastatysiu moderniškus rūmus gimnazijai“. Ir pastatė. Galima sakyti, išėmė juos iš savęs, iš savo svajonių, iš aukštų savo tikslų, idealų.

Ant jo paminklo Prienų kapinėse iškalti Šventraščio žodžiai: „Aš sodinau... Bet Dievas davė augimą“. Jie viską pasako apie tą nepaprastą žmogų – kuklų, darbštų, tikrą tautos švietėją. Tie žodžiai tinka ir Martišiui – sodininkui, ir Martišiui – pedagogui, švietimo organizatoriui. Mūsų klasė dažnai susitinka Prienuose. Visada padeda gėlių ant jo kapo. O buvusios medinukės mūsų gimnazijos vietoje į buvę auklėtiniai pastatė kuklų paminklėlį. Tiktai bijau, kad neužuostų jo vario medžiotojai. Beje, mirė jis 1955 m. gruodžio 30 d., tačiau palaidotas 1956 m. sausio 2 d.“

Prie šių poeto J. Marcinkevičiaus išsakytų minčių apie Prienų „Žiburio“ gimnazijos direktorių kun. F. Martišiaus veiklą dar reikėtų pridėti ir tai, kad 1925–1934 m. vasaromis Prienuose jis organizuodavo sodininkystės kursus, kuriuos vėliau praplėtė į bitininkystės ir paukštininkystės kursus. Per dešimt metų šiuos kursus baigė 770 žmonių, iš kurių 480 – pradžios mokyklų mokytojai. Šis kun. F. Martišiaus darbas Lietuvoje suvaidino be galo svarbų vaidmenį.

Kun. F. Martišius iš prigimties buvo pedagogas. 1900 m., dar būdamas Seinų kunigų seminarijos klieriku, kartu su poetu Pranu Vaiciūnu vasaros atostogų metu keturių gimnazijos klasių kurso egzaminams rengė būsimą Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarą Saliomoną Banaitį. Niekados ir niekam kun. F. Martišius nenorėjo likti skolingas. Jaunystėje būsimo kunigo švietimu rūpinosi jo dėdė aušrininkas ir varpininkas Švėkšnos gydytojas Juozapas Rugys, kuris mirdamas paliko tris mokyklinio amžiaus vaikus Joną, Eliciją ir Janiną, užtat, anot prelato Mykolo Krupavičiaus, „kun. F. Martišius Rugio šeimai buvo Dievo siųstas žmogus. Jo globojami ir padedami Rugio vaikai galėjo baigti mokslus ir tapti naudingais Lietuvai žmonėmis“. Ir ne tik savo pusbroliui ir pussešerėms padėjo kun. F. Martišius – visas Prienų kraštas myli ir gerbia šį darbui ir švietimui pasiaukojusį žmogų, nes jis padėjo visiems. Nors raudonasis gaidys ir pavertė pelenais kun. F. Martišiaus Prienuose statytą gimnazijos pastatą, bet liko jo idėja buvusių mokinių širdyse ir darbuose. 1928 m. Lietuvos vyriausybė kun. F. Martišiaus triūsą pažymėjo Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinu, o po 65 metų tokiu pačiu žymeniu buvo apdovanotas ir buvęs jo mokinys – Lietuvos atgimimo dainius J. Marcinkevičius. Prelato kun. F. Martišiaus idėjos gyvos. Jos kartu su gėrį ir šviesią Lietuvos ateitį matančiais tautiečiais.

IN MEMORIAM: Netekome Vilniaus universiteto garbės daktaro profesoriaus Martyno YČO (1917.XII.10–2014.IV.22)

Eidamas 97-uosius metus, š. m. balandžio 22 d. Boulderio mieste (Kolorado valst., JAV) mirė Martynas Yčas, JAV Niujorko valstijos Sirakūzų universiteto profesorius (emeritas), Vilniaus universiteto garbės daktaras. Paskutiniaisiais metais jis gyveno pas sūnų Joną ir marčią Lavinią.

Martynas Yčas – pasaulio žmogus. Rusijoje gimęs lietuvių kilmės JAV pilietis, Niujorko valstijos Sirakūzų universiteto profesorius, Vilniaus universiteto garbės daktaras, Afrikoje ir Australijoje dirbęs biologas teoretikas. Studijuojantieji genetiką, biochemiją ar biofiziką žino, kad 1954 m. fizikas G. Gamovas, biologas teoretikas M. Yčas ir biochemikas A. Ričas sugalvojo biologinio genetinio kodo tripletus.

Gimė M.Yčas Voroneže (Rusija) 1917 m. žymių Lietuvos visuomenės veikėjų – Hipatijos (Šliūpaitės) ir Martyno Yčų – šeimoje, Pirmojo pasaulinio karo metais pasitraukusioje į Rusiją. Ryški tėvų, dėdžių ir senelių visuomeninė veikla, 1940 m. geopolitiniai įvykiai privertė Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentą trauktis iš Lietuvos, o Antrojo pasaulinio karo realijos blaškė po pasaulį, kol nuvedė į JAV. Čia tarnavo armijoje, studijavo biologiją ir kitus mokslus Viskonsino universitete, Kalifornijos technologijos institute, o ilgiausiai dirbo Niujorko valstijos universitete Sirakūzuose.

M. Yčas – mokslinio mąstymo žmogus. Jis 1994 m. Lietuvos jaunimui padovanojo originalių idėjų – mokslo „erezijų“ knygą – „Apie Biologiją“ (specialiai parašė anglų kalba, apmokėjo vertimą į lietuvių kalbą, leidybą, spaudą, apie 5000 egz. ir pavedė neatlygintai aprūpinti mokyklų bibliotekas). Jau iš šios knygos turinio kiekvienas skaitytojas pajus autoriaus paveldėtą platų ir šakotą požiūrį į gamtos ir visuomenės mokslus, filologiją ir kultūrą. Tai originalus bandymas, mokyimo priemonė, remiantis biologija, suvokti žmogų, visuomenę, jų paradoksus ir suprasti gyvosios gamtos ryšį su žmogumi, jo elgsenos keistybės. Tai biologo teo-

Martynas Yčas, Niujorko Valstijos Sirakūzų Universiteto profesorius, apie 1960 m.

Profesorius Martynas Yčas jam suteikiant Vilniaus universiteto Garbės daktaro vardą, 1992 m.

retiko mąstymo specifika, supažindinanti su mokslinio pažinimo metodologija, faktų atradimais ir jų interpretacijų klystkeliais, ne vieno mokslininko trumpą nestandartinį apibūdinimą, leidžiantį kitaip pažūrėti į didybę ir klaidas.

M. Yčas yra vienas iš 20 pasaulio mokslininkų – „RNR kaklaraiščio klubo“ (1954–1961) narių, kuriam priklausė daug Nobelio premijos laureatų – biologas Jamesas Watsonas ir fizikas Francis Crick'as, chemikas Melvinas Calvinas ir biologas Sydney Brenner'is, žymieji fizikos teoretikai – Max Delbrück'as ir Richard Feynman'as bei kiti mokslo grandai, kurie padėjo naujosios molekulinės biologijos pamatus. Šiame klube Martyno Yčo kaklaraištis buvo ženklintas – Cys (Cisteinas) amino rūkšties simboliu.

Žymiausias M. Yčo mokslinis veikalas – 1969 m. monografija anglų kalba „The Biological Code“ (Biologinis kodas), išversta į daugelį kalbų. Mes, dauguma Lietuvos mokslininkų, su šiuo veikalu susipažinome tik 1971 m., kai knyga pasirodė rusų kalba. Mažai kas žino, kad Martynas Yčas ir Georgas Gamov'as buvo tie pirmieji bioteoretikai, kurie, vos tik 1953 m. buvo paskelbta apie DNR (deoksiribonukleorūgštis) cheminę struktūrą, į šį gyvosios gamtos – biologinių sistemų struktūrinį reiškinį pradėjo žiūrėti ne cheminiu ir biocheminiu, bet kibernetikos – bioinformatikos kodavimo-dekodavimo požiūriu. Jie buvo visavertės – sisteminės bioinformatikos pradininkai, pirmojo 1956 m. simpoziumo „Information Theory in Biology“ (Informacijos teorija biologijoje) iniciatoriai ir pranešėjai. Šiuo požiūriu ypatingo dėmesio vertas G. Gamovo ir M. Yčo pranešimas ir straipsnis – „Kriptografinis požiūris baltymų sistezės problemoje“. Tai sistemų bioinformatikos pradžia.

Lietuvoje M. Yčas pristatomas kaip biochemikas, nors susipažinus su jo mokslo darbais ir idėjomis – jis yra labiau teorinės

biologijos – biofizikos idėjų vystytojas. Tai akivaizdžiai rodo jo ir G. Gamovo publikacijos. Iš šio straipsnio įvado pirmųjų sakinių matyti autorių originalus – sisteminis biofizikinės inžinerijos, bioinžinerinis-technologinis požiūris į gyvosiose ląstelėse vykstančius molekulinis procesus: „Kalbant apie informacijos saugojimą ir perdavimą gyvojoje ląstelėje, visada norisi ląstelę lyginti su didele gamykla. Čia ląstelės branduolys atlieka valdytojo kontoros funkciją, iš kur ir yra vykdomas gamyklos valdymas, o chromosomos – yra tos patalpos, kur laikomi visi brėžiniai, kalkės ir gamybos planai. Tada citoplazma – ne kas kita kaip cechai su darbininkais ir mašinomis, kurie gamina produkciją; ši produkcija yra, be abejonės, fermentai, katalizuojantys įvairias biochemines reakcijas. Jeigu su informacija, patalpinta chromosomose, kas nors atsitinka, tai to pasekoje sutrinka tam tikro fermento veikla.“ 1956 m. publikuoti sakiniai yra pranašiški šiandien, kai idėjų raidos istoriniu požiūriu pradėti vertinti dabartines (1998–2020 m.) JAV strategines mokslo ir technologijų programas: „Nanotechnology“, „Convergence Nano-Bio-Info-Cogno NBIC Technologies“, „CKTS arba NBIC2 (Convergence of Knowledge, Technology and Society: Beyond Convergence Nano-Bio-Info-Cognitive Technologies)“.

Martynas Yčas – Biržų krašto patriotas. Jo iniciatyva ir lėšomis pakartotinai, 2009 m., buvo išleistas knygos: Jonas Yčas. BIRŽAI (Istorinis eskizas), Lietuvos valstybės ištakų politinio veikėjo tėvo – Martyno Yčo prisiminimai ir prisiminimų rinkinys „Iš Agaro krašto (1885–1941)“. Taip pat jis įvykdė tėvo pažadą Lietuvos politikui Augustinui Voldemarui – išsaugoti ir išleisti A. Voldemaro Utenos kalėjime parašytą knygą – „Istorinis Kristus“ (knygoje – „Ankstyvoji krikščionybė“, Kaunas, Candela, 1997). Išeidamas Anapilin Martynas Yčas pasauliui paliko ir tris sūnus – Martyną, Joną ir Juozą.

Martynas Yčas buvo visuomeniškas žmogus – formaliai JAV pilietis, bet tikras Lietuvos patriotas. Negana to, kad sunkiais pirmaisiais mūsų nepriklausomybės metais savo lėšomis padovanojo knygą „Apie Biologiją“, tą pačią knygą jis padovanojo ir gimtojo krašto – Rusijos jaunimui. Rusiškasis šios knygos leidimas, jose paskelbtos mokslo idėjos, cituojamos ne vienoje rusų autorių mokslinėje publikacijoje. M. Yčas finansiškai padėjo besikuriančiai VU GMF Ląstelės biochemijos laboratorijai, Vilniaus universitete įkūrė Martyno Yčo Fondą, kuris skiria vienkartinės stipendijas gabiams, kūrybingiems tikslųjų ir gamtos mokslų studentams, apmoka originalių mokslo asmenybių kvietimus paskaitoms Vilniaus universitete.

Pasaulio mokslo asmenybės, Vilniaus universiteto Garbės daktaro profesoriaus Martyno Yčo atminimas niekada neišblės iš Lietuvos mokslo istorijos puslapių.

Prof. Dobilas Kirvelis
<http://dobilas.kirvelis.lt>

Skaidrė iš Dobilo Kirvelio paskaitos biochemikams apie VU Garbės daktarą profesorių Martyną Yčą: Daumantas Matulis, Mary ir Martynas Yčai, už jų Dobilas Kirvelis ir Eglė Juškevičiūtė (2003 m. Sirakūzai, JAV)

Netekome pasaulio žmogaus – Martyno F. YČO

Lietuvą pasiekė skaudi žinia – eidamas 97-uosius metus mirė Martynas F. Yčas (1917 12 10–2014 04 22), Vilniaus universiteto garbės daktaras, JAV Niujorko valstijos Sirakūzų universiteto profesorius. Žinių atsiuntė velionio sesuo Evelyną Yčaitė-Tagart. Laiške rašoma: *su dideliu gailėsčiu pranešu, kad brolis mirė šį rytą Boulder mieste (Kolorado valst., JAV).*

Jis gyveno pas sūnų Joną ir marčią Lavinią. Be to, netektyje yra likę ir kiti du sūnūs su šeimomis – Juozas ir vyriausiasis Martynas. Taip pat laiške rašoma: Martynas buvo parkritęs savo bute ir sužalojo savo petį. Atsidūrė ligoninėje trumpai, bet ten nelaikė, nes dar nebuvo taip blogai. Dar man pats paskambino pranešti kas jam atsitiko. Tačiau neužilgo viskas pablogėjo ir po savaitės jau buvo Hospice. Tai tiek tuo tarpu. Dar nežinau koks ir kada bus minėjimas pas jaunuosius Yčus Boulder, kur, žinoma, vyksiu dalyvauti. Perskaitome dar ir dar kartą sesers laišką ir pagalvojame, kad jų amžiui nėra jokių apribojimų. Kaip ir ištikimo tarnavimo Tėvynei. Čia būtina atminti ir jau anksčiau amžinybėn iškeliavusią Evelynos sesutę Hipatiją, lietuvių išveivijos, jos reformatų Bažnyčios ramstį ir šviesulį.

Kaip savo laiku rašė Vilniaus universiteto prof. Dobilas Kirvelis, Martynas F. Yčas – pasaulio

ir mokslinio mąstymo žmogus. Rusijoje gimęs lietuvių kilmės JAV pilietis, Niujorko valstijos universiteto profesorius, Vilniaus universiteto garbės daktaras, Afrikoje ir Australijoje dirbęs biologas teoretikas.

M. Yčas gimė Voroneže 1917 m. žymių Lietuvos visuomenės veikėjų – Hipatijos (Šliūpaitės) ir Martyno Yčų – šeimoje, Pirmojo pasaulinio karo metais pasitraukusioje į Rusiją.

Lietuvos jaunimui profesorius padovanojo knygą „Apie biologiją“. Jau iš knygos turinio skaitytojas turbūt pajus paveldėtą platų ir šakotą požiūrį į gamtos ir visuomenės mokslus, filologiją ir kultūrą. Skaitytojas turės galimybę pajusti biologo teoretiko mąstymo specifika, susipažinti su mokslinio pažinimo metodologija, faktų atradimais bei jų interpretacijų klystkeliais. Taip pat ras ne vieno mokslininko trumpą nestandartinį apibūdinimą, kuris leis kitaip pažūrėti į didybę ir klaidas.

Viena svarbesnių M. Yčo knygos „Apie biologiją“ (1994) gijų veda sielos supratimo link. Tai subtili dvasinio pasaulio problema, apgaubta daugybės įvairiausių aiškinimų, teorijų, koncepcijų. Autorius biologas šią problemą gvildena iš negyvosios gamtos mokslų – fizikos ir chemijos – pozicijų ir mėgina rasti ryšį tarp sielos ir atomų, molekulių bei cheminės „mašinos“.

Martyno Yčo knygos „Apie biologiją“ viršelis

Nors knyga sumanyta humanitarinių polinkių studentams, be jokios abejonės, su didžiausiu įdomumu ją skaito tiek biologija besidomintys moksleiviai ir studentai, tiek filologai, filosofai ir menininkai. Kiekvienas iš jų randa įdomių, ginčytis ir mąstyti skatinančių minčių.

Pažymėtina, kad autorius knygą neatlygintinai dovanojo Lietuvai, jos jaunimui. Be kita ko, joje rašoma: „<...>čia teigiu, kad tarp tikslųjų ir humanitarinių mokslų praraja tik tariama, nes pasaulis vienas ir nedalomas. Todėl humanitariniai mokslai geriau suprantami, neišleidžiant iš akiračio tikslųjų mokslų ir atvirkščiai. Tai aš iliustruju pasitelkdamas biologiją, bet ne vien ją...“

Visų pažinėjusių atmintyje – nuostabūs susitikimai su Profesoriumi Vilniuje, Biržų krašte. Jį visur lydėjo ne tik artimųjų meilė, bet ir kitų žmonių nuoširdi pagarba, susizavėjimas ir mokslinė mintimi ir jos perteikimu.

Užuojautą artimiesiems, giminėms, visiems pažinėjusiems velionį reiškia

Lietuvos Reformacijos istorijos ir kultūros draugija

Parengė draugijos pirmininko pavaduotojas
Vytautas A. Gocentas

DRAUGIJŲ VEIKLA

Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ šimtmečio minėjimo užbaiga

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ

Prieš 10 metų – 2004 m. balandžio 3 d. – Vilniuje, Antakalnio g. 6, buvusiuose Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ namuose ši draugija atkurta. Pirmininku išrinktas ilgametis Marijampolio vidurinės mokyklos mokytojas (nuo 1960 m. rugpjūčio 25 d.) ir direktorius (1961–2003) Algimantas Masaitis šias pareigas sėkmingai eina ir šiandien.

Tarp svarbiausių pastarųjų metų darbų, skirtų „Ryto“ draugijai – šimtmečio minėjimas, pradėtas 2013 m. sausio 31 d. ir trukęs metus. Minėjimas įprasminamas mokslinė konferencija, paroda, mokslo straipsnių rinkinio išleidimu ir pristatymu („Ryto“ draugijai skirti straipsniai periodikoje išaugo iki mokslinių straipsnių, perskaityti pranešimai konferencijoje – iki solidaus mokslo straipsnių leidinio „Lietuvių švietimo draugija „Rytas““). Be to, šimtmečio sukakčiai priskirtini meniniai „Ryto“ įamžinimai: memorialinės lentos prof. kun. Petriui Kraujaliui Vilniuje ir paminklinio akmens kun. Alfonsui Petriui Maišiagalėje atidengimas ir pašventinimas.

Paminklinis akmuo kun. Alfonsui Petriui

2013 m. rugsėjo 12 d. Maišiagalos Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo vidurinės mokyklos kieme atidengtas ir pašventintas paminklinis akmuo Vasario 16-osios Akto signatarui kun. Alfonsui Petriui (1873 08 04–1928 06 28). Kun. A. Petrus trejus

(1884 08 27–1946 07 01), Jonas Basanavičius (1851 11 23–1927 02 16), Antanas Smetona (1874 08 10–1944 01 09), kun. Vladas Mironas (1880 06 22–1953 02 18), kun. Alfonsas Petrus (1873 08 04–1928 06 28), kun. Klemensas Maliukevičius (1876 06 21–1934 12 02), pasikviesdami nariais 14 kandidatų (vėliau į susirinkimą pavėlavę atėjo dar 4 asmenys). Susirinkimo pirmininku išrinktas J. Basanavičius, sekretoriumi L. Gira. Pastarasis perskaitė draugijos įstatus. Slaptu balsavimu iš esančių narių buvo išrinkta valdyba. Valdybos pirmininku vienbalsiai išrinktas dr. kun. Jonas Steponavičius (1880 03 10–1947 12 08). Šias pareigas jis ėjo iki 1915 m. balandžio 14 d., kol buvo paskirtas karo kapelionu ir turėjo išvykti į Kaukazą.

Tad, pasak A. Masaičio, kun. A. Petrus yra vienas iš „Ryto“ signatarų. Iš Vilniaus atvežtame žmogaus dydžio akmenyje iškalta Gedimino stulpai su įrašu: „Vasario 16 Akto signatarui kunigui Alfonsui Petriui atminti“. Projekto autorius skulptorius Kristupas Vilutis.

Arkivyskupas Mečislovas Reinys ir „Ryto“ draugija

Šv. Mišias Vilniaus arkikatedros bazilikos Tremtinių koplyčioje aukojo Visų Šventųjų parapijos klebonas Vytautas Rapalis ir Šv. Mikalojaus bažnyčios vikaras dr. kun. Mindaugas Ragaišis. Ši koplyčia buvo pasirinkta ne atsitiktinai: po arkivyskupo Mečislovo Reinio bareljefu įmūryta žemių saują iš Vladimiro (prie Kliuzmos) miesto

Konferencijos „Scientia et historia – 2014“ pertraukėlė. Prie stalo sėdi Niujorko politechnikos universiteto profesorius, Kauno technologijos universiteto Garbės daktaras, Romualdas Šviedrys 2010 m. apdovanotas ordinu „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi, dr. Aldona Vasiliauskienė, dr. Birutė Railienė ir Gintautas Ereminas; stovi Lietuvos edukologijos universiteto doc. dr. Juozas Banionis ir doc. dr. Romualdas Juzefovičius

(1882 07 08–1933 08 14), kurią pašventino kun. V. Rapalis.

1922 m. birželio 19 d. – 1933 m. rugpjūčio 14 d. (iki mirties) buvusio „Ryto“ draugijos pirmininko kun. P. Kraujalio atminimui paminklinę lentą įtvirtinti prie kunigų namo sumanė dabartinis „Ryto“ draugijos pirmininkas A. Masaitis. Jo iniciatyva ir pastangomis surasti dokumentai, patvirtinę kun. P. Kraujalio gyvenimą vietą (Tilto g. Nr. 12) ir laiką (nuo

mokslinė konferencija ir paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Svarbiausias šių renginių atgarsis – mokslinių straipsnių rinkinys.

Prie knygos atsiradimo itin prisidėjo Lietuvos edukologijos universitete dirbantys mokslininkai: iš devynių autorių – doc. dr. Vida Pukienė, doc. dr. Romualdas Juzefovičius ir prof. dr. Libertas Klimka; iš trijų recenzentų – Visuotinės istorijos katedros vedėjas prof. dr. Juozas Skirius ir Istorijos fa-

rajonuose, nepriklausomos Lietuvos valstybės teritorijoje vargsta lietuviškas švietimas. Lietuvių padėtis kaip prieškarinio Lenkijos okupacijos metais.

Tai turėtų būti dar didesnis stimulas istorikams ir neabejingiems tam kraštui žmonėms kaupti informaciją apie lietuvių padėtį šiame sudėtingame regione, atskleisti ir parodyti priešiško jėgų veikimą ir padarinius.

Leidiny „Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ prisotintas ne tik išties informatyviais straipsniais, paremtais pirminiais šaltiniais, autentiška dokumentine medžiaga. Gerą išpūdį daro gausios iliustracijos, ypač to meto nuotraukos – įvairių Rytų Lietuvos mokyklėlių mokiniai, jų mokytojai, „Ryto“ draugijos vadovai, pastatai susieti su „Ryto“ draugija ir kt.

LEU Istorijos fakulteto Katalikų tikybos katedros lektorius, Vilniaus Šventojo Juozapo kunigų seminarijos dėstytojas, Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčios vikaras dr. kun. M. Ragaišis akcentavo kruopštų knygos parengimą, profesionalų apipavidalinimą. Į „Ryto“ draugiją žvelgiant kaip į Lietuvos katalikų bažnyčios istorijos dalį, pabrėžtina, kad „Rytas“ nebuvo klerikalinė organizacija, besirūpinanti vien tik Bažnyčios įtakos plėtimu ir užtikrinimu, tikėjimo doktrinos perteikimu. Jai rūpėjo Vilniaus krašto lietuvių švietimas bendrąja prasme. Nemenkas dėmesys kreiptas ir į kultūrinę veiklą. „Dauguma draugijos pirmininkų buvo kunigai, – teigė M. Ragaišis. – Vienam iš kunigų, vėliau tapusiam vyskupu ir arkivyskupu – Mečislovui Reinui yra užvesta Beatifikacijos byla. Taigi galima sakyti iškilus draugijos narys susilaukė aukščiausio Bažnyčios įvertinimo“.

Paskiruose leidinio straipsniuose pristatyta „Ryto“ draugijos istorija atrodo kaip nuoseklus ir kryptingas veiklos pavyzdys. Pirmajame plane čia visuomet buvo darbas, aukojimasis dėl bendro reikalo ir nesuinteresuota tarnystė. Tais neramiais laikais reikėjo žadinti tautinį sąmoningumą ir organizuoti švietimą lietuvių kalba. Draugijos nariai, nesitikėdami jokia atlygio, aiškiai suvokdami apie galimus priešiškus, rinko lėšas, rengė mokytojus, steigė mokyklas, rūpinosi jų

Prie paminklinės lentos prof. kun. Petriui Kraujaliui: Stefanija Gokaitė, Lietuvos edukologijos universiteto profesorius Antanas Kiveris, ir prof. dr. Juozas Skirius, Pasauliečių pranciškonų ordinio Vilniaus Šv. Mikalojaus brolijos vyresnysis Edvardas Macijauskas OFS, Šv. Mikalojaus bažnyčios vikaras kun. dr. Mindaugas Ragaišis

metus (1904–1907) dirbo Maišiagalėje. Už „litvomaniją“ iš Maišiagalos perkeltas į kitą parapiją – Nalibokus (Gudiją).

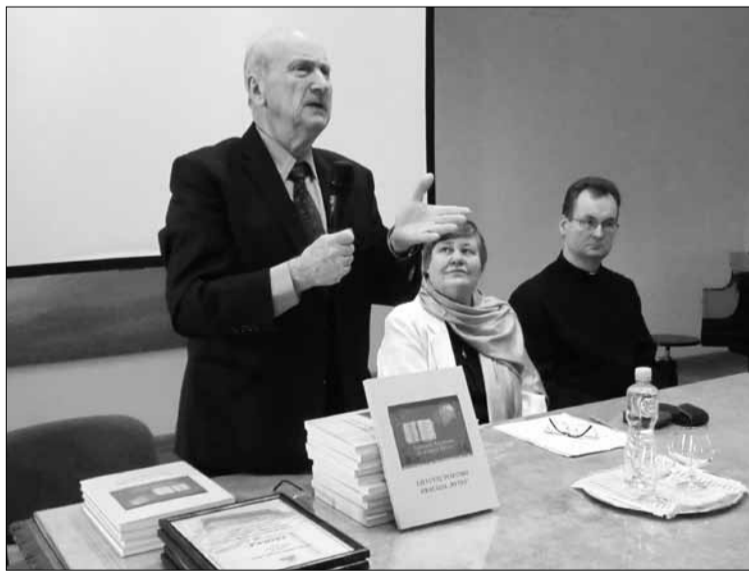
Kovotojo dėl lietuvių kun. A. Petrus pagerbimas pradėtas Šv. Mišiomis Maišiagalos Šv. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje, kurias aukojo ir pamokslą pasakė JE vysk. Arūnas Poniškaitis. Po Šv. Mišių prie mokyklos paminklinį akmenį atidengė kunigo giminaitis dr. Kęstutis Petrus, pašventino vysk. A. Poniškaitis.

Kun. A. Petrus glaudžiai susijęs su Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ įkūrimu. 1913 m. sausio 31 d. Vilniuje Visų Šventųjų bažnyčios klebonijoje įvyko steigiamasis „Ryto“ susirinkimas, kurį sušaukė draugijos kūrėjai trys pasauliečiai ir trys kunigai: Liudas Gira

kapinių, kuriose ilsisi M. Reinio palikai. 2013 m. lapkričio 8 d. minėjome 60-ąsias M. Reinio mirties metines. Arkivyskupas šiame rašinyje paminėtas neatsitiktinai – du kartus buvo Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas: 1915 m. lapkričio 8 d. – 1916 m. gruodžio 13 m. ir 1918 m. rugpjūčio 30 d. – 1922 m. birželio 19 d.

Memorialinė lenta prof. kun. Petriui Kraujaliui

Tilto gatvėje prie namo, pažymėto 12 numeriu (tai buvęs kunigų namas, čia gyveno ir M. Reinys) giminaitis Rimantas Kraujalis atidengė paminklinę lentą (skulptorius Kristupas Vilutis) prof. kun. Petriui Kraujaliui

Lietuvos nacionaliniame muziejuje pristatomas mokslinių straipsnių rinkinys „Lietuvių švietimo draugija „Rytas““. Kalba „Ryto“ draugijos pirmininkas Algimantas Masaitis, šalia dr. Aldona Vasiliauskienė ir Visų Šventųjų bažnyčios klebonas kun. Vytautas Rapalis

1915 m. vasario 19 d. iki mirties). Turint šiuos dokumentus, tereikėjo dabartinių namo gyventojų raštiško sutikimo prie namo sienos pakabinti atminimo lentą.

Straipsnių rinkinio „Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ pristatymas

Renginys pratęstas knygos – mokslinių straipsnių rinkinio „Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ pristatymu Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Renginį moderavo dr. Aldona Vasiliauskienė, kun. Vytautas Rapalis ir „Ryto“ pirmininkas Algimantas Masaitis.

A. Masaitis aptarė 2013 m. vykusių renginius, pradėtus sausio 31 d.

kulteto Katalikų tikybos katedros lektorius dr. kun. M. Ragaišis. Konferencijos rengimo komitete iš šešių net keturi LEU atstovai: L. Klimka, V. Pukienė, kun. M. Ragaišis ir J. Skirius. Savotiškai knyga tarsi tampa LEU leidinys.

Pristatydamas knygą J. Skirius priminė, kad 1912 m. lapkričio 29-ąją Rusijos vidaus reikalų ministerija davė leidimą veikti „Ryto“ draugijai ir pacitavo pirmojo draugijos pirmininko dr. kun. Jono Steponavičiaus atsisaukimą į visuomenę: „Gal jau visus Vilniaus gubernijos kampus aplėkė linksma žinėlė, kad Lietuvių švietimo draugija „Rytas“ patvirtinta.“

Ryto draugija aktuali ir šiandien. Tiesiog unikalus reiškinys – Pietryčių Lietuvos, Vilniaus ir Šalčininkų

SUKAKTIS

ŠLOVINĖS LAISVĖ IR SAVO JAUNYSTĖS MIESTĄ VILNIŲ

Švedų žurnalistas, vertėjas, dokumentinių filmų kūrėjas, filologas ir teologas Jonas Ohmanas renginyje pajuto jėgų ir emocijų antplūdį

Ukrainos ambasadorius Lietuvoje Valerijus Žovtenka, Vilniaus memorialinių muziejų direktijos direktorė Birutė Vagrienė ir Vilniaus ukrainiečių bendrijos pirmininkė Natalija Šertvytienė

Ukrainiečius ir visus susirinkusius į Taraso Ševčenkos 200-ąsias gimimo metines Venclovų muziejuje sveikina Vilniaus miesto savivaldybės meras Artūras Zuokas

■ Atkelta iš 7 p.

Ukrainos ambasadoriaus V. Žovtenkos lūpomis ukrainietiška, o T. Venclovos perskaitytas lietuviškai. Beje, tai jo tėvo Antano Venclovos į lietuvių kalbą išverstas eilėraščių „Testamentas“ (Zapovit), padaręs didelę įtaką daugeliui poetų ir rašytojų įvairiose šalyse. Žinome, kad Sankt Peterburge 1861 m. miręs T. Ševčenka palaidotas šio miesto Smolensko stačiatikių kapinėse. Praėjus 58 dienoms, vykdant jo eilėraštyje išsakytą paskutinę valią, poeto palaikai buvo pervežti į Ukrainą ir perlaidoti netoli Kanevo ant Dnepro kranto. Panašiai pasielgė lietuviai: Zakopanėje mirusio ir ten palaidoto Jono Biliūno palaikai Antano Vienuolio rūpesčiu 1953 m. buvo perkelti į Lietuvą ir perlaidoti ant Liudiškių piliakalnio šalia Anykščių – taip kaip išsakyta jo poetiniame testamente. Ten pastatytas 14 m aukščio antkapinis paminklas, simbolizuojantis Laimės žiburį.

Įdomus dalykas, T. Ševčenkos „Testamentas“ rašytas prieš pusantrą šimtmečio, bet skamba labai aktualiai, o gegužės mėnesio prielaidoje jis vėl tarsi prisodrintas naujausios istorinės pastarųjų mėnesių patirties, kai sprendžiamas Ukrainos, o gal ir gerokai platesnio Europos regiono likimas. Tikra kūryba nesensta, paties gyvenimo kaskart pripildoma vis naujų prasmų.

Oficialų poetą minėti neoficialiai draudžiama

Jau sovietmečiu egzistavo oficialus T. Ševčenkos kultas, bet štai kas įdomu, nors ir labai keista, ir į ką atkreipė dėmesį T. Venclova: už neoficialų oficialio poeto minėjimą toje santvarkoje buvo galima smarkiai nukentėti ir net atsidurti belangėje. T. Venclova priminė net ir pavardes. Tokie modernios Ukrainos kūrėjai ir „tėvai“ kaip Viačeslavas Čornovilas (Чорновіл), Ivanas Dziuba ir kai kurie kiti nukentėjo ir dėl neoficialių Ševčenkos minėjimų. Anot T. Venclovos, Lietuvoje buvo panašiai, buvo oficialus Donelaičio kultas ir netgi Maironio kultas. Kadangi Donelaitis

gyveno seniai ir dar Prūsijoje, tai dėl jo didesnių nemalonumų nekildavo, ko negalima pasakyti apie Maironį. Oficialiai (suprantama, budriai akiai prižiūrint) minėti buvo galima, bet savavališki minėjimai galėdavo liūdnei baigtis. Kolektyvinėje santvarkoje režimas nepripažino asmens laisvės bet kuria forma.

Kiek nukrypdami nuo T. Venclovos išsakytų minčių, pasakysime, kad Ševčenkos kūrybos ir asmens fenomenas pasižymi tuo, kad viena ir kita vienodai įtiko ir internacionalistams, ir nacionalistams. Matyt, vieniems ir kitiems reikėjo idėjinį atsparų, istorijos pagimdytų autoritetų, atramos pečių. Ne fizinių pečių, nes Taraso antropo-

loginiai duomenys toli gražu nebuvo įspūdingi, nors daugelyje matytų jo paminklų visų pirma į akis krinta monumentalumas, net majestotiškumas. Tokie buvo epochos, kai tie paminklai statyti, kanonai.

Įspūdinga buvo T. Ševčenkos vieta ukrainiečių tautos savivokoje. Tai svarbus klausimas nagrinėjant nacijos formavimąsi, mes šios publikacijos rėmuose turime apsiriboti kuklesne užduotimi. Jeigu T. Ševčenkos eilės atliepė to meto ukrainiečių tautos jausmams, mintims ir dvasiniams siekiams, vadinasi, jo kūryba išreiškė tai, kas tautai tuo metu buvo svarbiausia. Bet štai kas įdomu: šiose savo tautą keliančiose eilėse ir kitos tautos, net praėjus pusantrą šimto metų, randa joms aktualių idėjų, o tai jau tam tikro visuotinio, bendražmogiškų siekių rodiklis.

Perskaitytas poeto priesako lietuviškas vertimas T. Venclovą paakino prisiminimams apie savo su tėvu Antanu Venclova kelionę į Ukrainą. Pačiam Tomui tada gal buvo mažiau metų negu Tarasui, kai jis kazokėlio vaidmenyje atvyko į Vilnių. Galėjo būti 13 ar 14 metų. Lankydami Kijeve matė žymius ukrainiečių rašytojus Pavlo Tyčyną ir Mikolą Bažaną. Kelios dienos prieš šį T. Ševčenkai skirtą renginį T. Venclova Varšuvoje turėjo

progos susitikti su lenkų poetu ir vertėju Adamu Pomorskiu, kuris rengia XX a. ukrainiečių poezijos antologiją lenkų kalba. Tai štai sudarytojas pats negali atsistebėti, koks tai buvo stiprus poezijos potencialas to meto Ukrainoje. Dauguma tų poetų buvo sušaudyti ketvirtajame dešimtmetyje, tas istorijos tarpsnis Ukrainoje taip ir vadinasi – „sušaudytas atgimimas“. Staliniečių Ukrainos kultūroje palikimas, nors karo metais savo ranką pridėjo ir hitlerininkai. P. Tyčyna ir M. Bažanas priklausė to „sušaudyto atgimimo“ kartai, jiems teko „persiauklėti“, tapti konformistais, bet jų jaunystės kūryba labai vertinama. T. Venclova ir šiandien didžiuojasi, kad paauglystėje jam teko ne tik matytis su šiais poetais, bet ir kalbėtis.

Dar pridursime, kad T. Venclovos mama gimė Ukrainos žemėje, Besarabijoje, o tėvas Antanas Venclova yra vertęs T. Ševčenkos kūrybą, parašė eilėraščių „Tarasas Ševčenka Vilniuje“. Vis dėlto sūnus pasirinko kitą eilėraščių, skirtą Kijevui, kurio dalį kiek patetiškai (bet Kijevas to vertas) perskaitė. Eilėraštyje minimas ir Tarasas.

Bus daugiau
Gediminas Zemlickas

Žodį tarė žurnalistas, vertėjas, vienas iš Lietuvos ukrainiečių draugijos steigimo iniciatorių Vasilis Kapkanas; sėdi Jaroslavas Melnikas ir Tomas Venclova

Mieli „Mokslo Lietuvos“ skaitytojai,

užsiprenumeruokite „Mokslo Lietuvą“ pašto skyriuose arba internetu 2014-iems metams ir paraginkite tai padaryti bičiulius!!! Lietuvos mokslo aktualijos, įdomūs ir vertingi interviu pasieks Jus greičiau ir operatyviau nei lauktumėte pasirodant internete.

Prenumeratos kaina: 1 mėn. – 9,19 Lt, 3 mėn. – 27,55 Lt, 6 mėn. – 55,08 Lt, 11 mėn. – 100, 98 Lt.

Mums Jūsų parama reikalinga kaip niekad!

Lietuvos mokslininkų laikraščio „Mokslo Lietuva“ projektui „Mokslo, kultūrai, visuomenei“ vykdyti Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2014 m. skyrė 43 tūkst. Lt.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas,
Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslo Lietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://www.mokslo Lietuva.lt>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://www.mokslo Lietuva.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 500 egz.